

Batı Akdeniz Yörüklerinin Ağzında Eski Türkçe Unsurlar

The Old Turkish Elements in the West Mediterranean Yoruk Dialects

Dr. Öğr. Üyesi Emine ATMACA¹

Özet

Türkiye Türkçesi ağızları, gerek ses bilgisi (~fonetik) ve şekil bilgisi (~morfolojik) yapıları itibarıyla gerekse de taşıdıkları söz varlığı (~leksikoloji) yönünden dilimizin en önemli kültür hazinelerinden biridir. Ses, yapı ve kelime bakımından Oğuz Türkçesine dayanan Türkiye Türkçesi ağızlarında eskicil (~arkaik) izleri görmek mümkündür. Türkiye Türkçesinin özellikle tarihi problemlerinin çözümünde genellikle ağızlardaki ses, yapı ve anlam denkliklerine başvururken bu eskicil özelliklerden yararlanılmaktadır. Çünkü zengin bu söz varlıkları, dilin gelişim ve değişim seyrinin yakından takip edilebilmesinden, kelime türlerinin yoğunluk kazandığı anlam alanlarına bakılarak milletin sosyo-kültürel, siyasi ve ekonomik yaşantısındaki tercihlerine kadar birçok noktanın kolaylıkla aydınlatılmasına katkıda bulunacak en önemli dil göstergeleridir. Bu çalışmada, Türkiye Türkçesinin yazı dilinde bulunmayıp Batı Akdeniz Yörüklerinin ağzında yaşayan kelimelerin Türk dilinin en eski metinlerinden yola çıkılarak bugünküne kadarki gelişimi ele alınacaktır. Ayrıca ele alınan kelimeler ile anlam ve yapı bakımından ilgili olduğunu düşündüğümüz diğer kelimelere de yer verilecektir. Konu külliyyatını genişletmemek adına kelimelerin çağdaş Türk lehçe ve şivelerindeki görünümü üzerinde ise durulmayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Antalya, batı akdeniz yörükleri, derleme sözlüğü, ağız bilimi (~diyalektoloji)

Makale Türü: Araştırma makalesi

Abstract

Turkish dialects are one of the most important cultural treasures of Turkish in terms of not only phonetic and morphological structures but also lexicology. It is possible that in Turkish dialects based on Oghuz Turkish in terms of phonetic, morphological structure and vocabulary see archaic traces. For solving especially historical problems of Turkish, generally by viewing phonetic, morphological structure and semantic depth of the Turkish dialects, that archaic elements have been benefited. Because that rich vocabularies are the most important language indicators contributing to the clarification of the many points from to the progress of development and change of the Turkish language to preferences in socio-cultural, political and economic life of Turkish nation. In this study, the development of words which not found in written Turkish, found in West Mediterranean Yoruk dialects will have been tackled by basing on the oldest texts of the Turkish language. In addition, the other words thought relevant with tackled words in terms of meaning and morphological structure, will be revealed. In order not to expand the subject literature, the form of words in contemporary Turkish dialects and accents will not be emphasized.

Key words: Antalya, west mediterranean yoruks, derleme sözlüğü, dialectology

Paper Type: Research paper

¹ Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, eatmaca@akdeniz.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-2868-1659>

Giriş

Batı Akdeniz Yörükleri deyince akla Antalya'nın *Elmalı, Finike, Kaş, Kale, Kemer, Korkuteli* ve *Kumluca* ilçelerinde yaşayan *Yörükler* (< yörü- + -k) (Sümer, 1994: 14, Eröz, 1991: 20, Şahin, 2006: 61, Gökbilgin, 1957: 4) gelmektedir. Ahmet Caferoğlu tarafından yapılan ilk derleme faaliyetlerinden sonra Antalya ilinin ağzıyla ilgili çeşitli üniversitelerde doğrudan veya dolaylı lisans ve yüksek lisans tezleri yapılmıştır. Bu lisans tezleri şöyledir: a) *Ayşe Baharlı, Antalya Ağzı*, DTCF Lisans Tezi, Ankara 1951. b) *Mehmet Balcı, Antalya Yöresi Ağzıları*, DTCF Lisans Tezi, Ankara 1966. c) *Hüseyin Kuşdemir, Korkuteli Ağzı*, DTCF Lisans Tezi, Ankara 1970. ç) *Burhan Uyanlar, Antalya'nın Kuzey Yayla Köyleri (Dağ, Bademağacı, Akkoç, Çukurca, Garipçe, Çomaklı) Ağzıları*, İstanbul Üniversitesi, Türk Dili Mezuniyet Tezi, İstanbul 1974. d) *Abdullah Cevahir, Antalya Ağzı (Antalya şehir merkezi ve köyleri)*, İstanbul Üniversitesi, Türk Dili Mezuniyet Tezi, İstanbul 1974. e) *Hüseyin Onaran, Antalya-Korkuteli İlçesi Yazır Köyü Ağzı*, Atatürk Üniversitesi, Türk Dili Mezuniyet Tezi, Erzurum 1976.

Antalya ili Korkuteli ve Elmalı ilçelerinin ağzlarıyla ilgili kapsamlı bir metin ve kelime derleme çalışması ile dil incelemesi yapılmıştır: a) *Emine Atmaca, Antalya İli Korkuteli İlçesi ve Yöresi Ağzıları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Doç. Dr. Çetin Pekacar), Ankara 2005. Bu çalışma, Türk Dil Kurumu tarafından Nisan 2017 yılında yayımlanmıştır. b) *Esra Kulle Çoban, Elmalı ve Yöresi Ağzıları*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Doç. Dr. Turgut Tok), Denizli 2012. Antalya ili Kaş ilçesinin ses ve şekil bilgisi özellikleri makale olarak yayımlanmıştır: a) *Mehmet Dursun Erdem ve Ramazan Bölük, "Kaş (Antalya) Ağzı Ses Özellikleri Üzerine"*, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-Volume 6/1 Winter 2011, p. 406-447. b) *Mehmet Dursun Erdem ve Ramazan Bölük, "Kaş (Antalya) Ağzı Şekil Özellikleri Üzerine"*, Dialektolog, Yaz Summer 2011 λ Sayı Number 2 sayfa page 29-40. Ayrıca *Mehmet Dursun Erdem ve Ramazan Bölük*, Antalya ilinin idari sınırlarını göz önünde bulundurarak birlikte hazırladıkları *Antalya ve Yöresi Ağzıları (Giriş-İnceleme-Metinler)* çalışması da 2014'te Gazi Kitabevi yayınlarından çıkmıştır. Bu çalışmaların dışında Batı Akdeniz Yörüklerinin idari yapısı, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatı hakkında da bazı çalışmalar yapıldığı görülmektedir: a) *Mehmet Ak, 19. Yüzyılda Teke Yöresi Yörüklerinin Sosyo-Ekonomik Durumu*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Antalya 2012. Ak'ın bu tezi, *Teke Yörükleri (1800-1900)* adıyla 2015 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanmıştır. c) *Hatice Durgun, XIX. Yüzyılda Teke Sancağı'na Bağlı Elmalı Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1839-1914)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. İbrahim Kurtcephe), Antalya 2014. ç) *Tuba Meryem Yıldız, 1839-1917 Arası İstanos (Korkuteli)'un Sosyo-Ekonomik Durumu*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Fahrettin Tızlak), Antalya 2018.

Ses, yapı ve kelime hazinesi bakımından Oğuz Türkçesine dayanan Türkiye Türkçesi ağzılarında eskicil (~arkaik) izleri görmek mümkündür. Bu yönleriyle ağzılar, geçmişten günümüze dile ne gibi değişimlerin olduğunu bizlere göstermiş olurlar. Eskicilik, "Türk dilindeki ses ve yapı özellikleriyle sözlüksel biçimlerin Eski Türkçeye karşılaştırıldığında diğer Türk lehçe ve şivelerinde bulunmaması ve Eski Türkçeye benzer biçimde bu ağızda

yaşamadır” (Ölmez, 2003: 136). Bir diğer tanımla eskicil, “dil kullanımında eskiye bağlılık, artık kullanımdan düşmüş eski kelimeleri veya kelimelerin eski biçimlerini kullanmaktır” (Karaağaç, 2013: 372). Ya da bir dilin eski dönemlerinde olmakla birlikte sonraki dönemlerinde pek görülmeyen, kullanımdan düşmüş kelimelerin ifadesi için kullanılan (İlhan, 2014: 187) bir terimdir. Türkiye Türkçesi ağızlarında arkaik unsurdan/unsurlardan bahsedilebilmesi için muhakkak bir karşılaştırma yapılması gerekir. Bu karşılaştırma ya eşzamanlı (~senkronik) olarak o dönemdeki bir başka diyalekt ile ya da artzamanlı (~diyakronik) olarak söz konusu diyalektin eski dönemi ile yapılabilir (Gülsevin, 2015: 3). Tek bir dil (veya lehçe ya da ağız) söz konusu olduğunda da eskicil özellikler olabilir. Burada, o diyalekt eşzamanlı olarak başka diyalektlerle karşılaştırılmaz; artzamanlı olarak kendisinin eski şekliyle karşılaştırılabilir (Gülsevin, 2015: 4).

Oğuz Türkçesine dayanan Türkiye Türkçesi ağızlarındaki eskicil izler konulu ilk çalışma, Aysu Ata'ya aittir. Ata'nın Derleme Sözlüğü'ndeki bu Türkçe verileri araştırmak, Orta Türkçeden beri ağızlarda kullanılan ama Standart Türkiye Türkçesinin çevrimine girmeyen kelimeleri ortaya koymayı hedeflediği üç çalışması vardır: a) “Derleme Sözlüğü'nde Geçen En Eski Türkçe Kelimeler” (2000), b) “Derleme Sözlüğü'nde Eski Türkçe Bir Kelime: ağlak” (2001), c) “Derleme Sözlüğünde Geçen En Eski Türkçe Kelimeler” (2007). Bu çalışmaları, Ali Akar'ın “Derleme Sözlüğü Verilerine Göre Uşak Ağızlarındaki Eski Türkçe Unsurlar” (2001), Mustafa Tanç'ın “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Çağdaş Kıpçak Grubu Türk Lehçeleriyle Ortaklık Gösteren Söz Varlıkları” (2004) ve Servet Ertekinoglu'nun “Doğu Anadolu Ağızlarındaki Bazı Sözcük ve Eklerde Eskicil İzler” (2016) çalışmaları takip eder.

Derleme sözlüğü verilerine göre Batı Akdeniz Yörüklerinin ağızında Eski Türkçe unsurların tespitinde XI. yüzyıl öncesi dil malzemesini içeren metin, gramer ve sözlüklere başvurulmuştur. Eski Türkçeye ilgili Talat Tekin'in *Orhon Yazıtları (OY)*, A. von Gabain'in *Eski Türkçenin Grameri (ETG)*, Ahmet Caferoğlu'nun *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü (EUTS)*, Kemal Eraslan'ın *Eski Uygur Türkçesi Grameri (EUTG)* karşılaştırma için başvuru başlıca kaynaklar olmuştur. Karahanlı Türkçesi dönemindeki Türk dilinin en önemli eserlerinden olan *Divanü Lügati't-Türk (DLT)* ve *Kutadgu Bilig (KB)* de çalışmada yer almıştır. Ayrıca S. G. Clauson'un XIII. yüzyıl öncesi eserlerindeki dil malzemesine dayanan önemli etimolojik sözlüğü *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish (EPDT)* ve E. V. Sevortyan'ın eş zamanlı ve art zamanlı hazırladığı *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov* ve W. Radloff'un *Versuch eines Wörterbuches der Türk Dialekte* ve Eski ve Orta Türkçe döneminin söz varlığının ele alındığı V. M. Nadelyayev-D. M. Nasilov-E. R. Tenişev-A. M. Şçerbak tarafından birlikte hazırlanan *Drevnetyurkskiy slovar* çalışmamızda temel kaynaklar olmuştur. Ayrıca Marcel Erdal'ın *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexion, I-II* ve Alman Türkolog G. Doerfer'in Farsçadaki Türkçe ve Moğolca unsurları değerlendirdiği *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen (TMEN)* adlı eserine de yeri geldikçe müracaat edilmiştir. Kelimelerin Eski Oğuz Türkçesinde geçip geçmediğinin tespiti için de *Yeni Tarama Sözlüğü'ne (YTS)* başvurulmuştur.

1. Derleme Sözlüğü Verilerine Göre Antalya Ağzlarındaki Eskicil (~Arkaik)

Özellik Gösteren Kelimeler

ā- (< ağ-): Batı Akdeniz Yörüklerinin Ağzı'nda² yükselmek, yukarı çıkmak, kalkmak, aşmak demektir. Clauson (1972: 77) sözlüğünde iki farklı ağ- kelimesini aynı maddede verdiği için Kâşgarlı'yı eleştirmiştir. Sevortyan, sözlüğünde a:g- kelimesinin anlamlarını "1. (yukarı) Çık-, kalk-, yücelen-, tırman-, yukarı çık- 2. Dolup taş-, nehrin kenarlarından aş-, geç-, aş- 3. Yürümeye devam et- 4. Art-, çoğal- 5. Ortaya çık-, meydana gel-, gözüük- 6. Dön-, çevril-, yavaşla-, havada uçuş-, dönüp gel-, bir yana dön" olarak vermiştir. Ettuhfetü'z-Zekiyye'de *angiç* kelimesi, "merdiven" anlamında kayıtlıdır (Sevortyan, 1974: I-67-68). Drevnetyurskiy Slovar'da *āğ* "yükselmek" (1969: 16), OY'de *ag-* "yükselmek, çıkmak" (Tekin, 2006: 119); EUTS'de *agmak* "yükselmek, ağmak, kalkmak, yukarı çıkmak" (Caferoğlu, 2011: 7); KB'de *ag-* "yükselmek, çıkmak" (Eraslan vd.,1979: 8); DLT'de *agmak* "çıkmak, belirtmek; aşmak, yükselmek, ağmak; değişmek, başkalaşmak, bozulmak, meyletmek, dönmek" anlamlarında kayıtlıdır (1999: IV-9). Görüldüğü üzere Kâşgarlı sözlüğünde kelimenin "yükselmek, yukarı çıkmak" anlamı dışında başka anlamlara da yer vermiştir. Kelime, YTS'de "1) Çıkmak, yükselmek 2) Aşağı inmek, ağır gelip aşağı meyletmek" (Dilçin, 1983: 4) anlamlarında kayıtlıdır.

ağı/ağu: BAYA'da *zehir* demektir. Clauson (1972: 78), Sevortyan (1974: I-67) ve Drevnetyurskiy Slovar'da (1969: 24) kelime "zehir" anlamıyla kayıtlıdır. EUTS'de (Caferoğlu, 2011: 8) ve EUTG'de (Eraslan, 2012: 548) *ağu* "ağı, zehir", KB'de *agu* "ağı, zehir" (Eraslan vd.,1979: 11), DLT'de *agu* "ağı, zehir" (1999: IV-13) anlamında kayıtlıdır.

ağız: BAYA'da *yeni doğmuş bir hayvandan ilk günlerde sağılan, koyu yapışkan süt'e*, ağız denmektedir. Clauson'da (1972: 98) kelime, "doğumdan sonra ilk sağılan süt" anlamıyla kayıtlıdır. DLT'de *aguz* "ağız, memeli hayvanların doğurduğu zaman verdiği ilk süt" (1999: IV-13); YTS'de *ağız/ağuz* "doğuran hayvanın ilk sütü" (Dilçin, 1983: 5) anlamında kayıtlıdır.

al: BAYA'da *hile, tuzak, aldatmaca* demektir. Clauson'da (1972: 120) kelime, şöyle geçmektedir; "alet, bir şeyi yapmanın yolu", orijinalinde oldukça tarafsız ve saygıdeğer şeyler kadar onursuz araçlar ve metotlar için de kullanılmış, sonra sadece aşağılama/küçük düşürücü söz ve spesifik olarak "hile, pis, oyun" anlamına gelmiştir. Sevortyan'da (1974: I: 126) ve Drevnetyurskiy Slovar'da (1969: 31) kelimenin "hile, tuzak" anlamı kayıtlıdır. EUTS'de *al* "yol, vasıta, usul, çare al, hile, aldatma" (Caferoğlu, 2011: 10); DLT'de "hile, al" (1999: IV-17); YTS'de *al* "hile, tuzak" (Dilçin, 1983: 6) anlamında kayıtlıdır.

ālak (< ağlak): BAYA'da *ıssız, تنها, boş* demektir. Clauson'da (1972: 84) *ağla:k* kelimesinin "ıssız, uzak ve yalnız" anlamları verilmiştir. Sevortyan'da (1974: I-64) kelime, *avlak* maddesinde ele alınmış ve "ıssız, uzak" anlamları verilmiştir. Bu konuda Aysu Ata'nın "Derleme Sözlüğü'nde Eski Türkçe Bir Kelime: Ağlak" konulu bir makalesi vardır. Ata, bu makalesinde Standart Türkiye Türkçede bulunmayıp Türkiye Türkçesi ağzlarında yaşayan

² "Batı Akdeniz Yörüklerinin Ağzı" bundan sonraki sayfalarda tasarruf sağlamak amacıyla **BAYA** olarak kısaltılarak verilmiştir.

ağlak kelimesinin Türk dilinin en eski metinlerinden yola çıkarak bugünkü çağdaş Türk lehçe ve şivelerine kadarki gelişimi hakkında etraflıca bilgi vermiştir (2001: 21-26). DLT’de *ağlak* “ıssız, çorak, oturulmayan yer, boş” (1999: IV-11); Ayrıca Divan’da *ağla-* “yalnız olmak, boş olmak” ve *ağlat-* “savmak, uzaklaştırmak, ıraklaştırmak, boşaltmak” (1999: IV-11) kelimeleri vardır.

alaçık/alaçuk: BAYA’da 1) *Üzeri dal veya hasırla örtülen çoban evi, tarla, bostan, bağ kulübesi, çardak*, 2) *Çul veya keçeden yapılan çadır* demektir. Clauson (1972: 129), kelimenin asıl şeklinin “ala:çu” olduğunu sonradan oluşan şekillerdeki son ses ötümsüz-patlayıcı k#’ya sahip olmasından hareketle kelimenin alıntı bir kelime olabileceği üzerinde durmuştur. Sevortyan, *alaçık* kelimesinin anlamlarını şöyle vermiştir: “1. Şalaş, çadır-kar, kir, tat, (Drevnetyurskiy Slovar (1969: 33)), Brockelmann, Kâşgarî, keçe çadırı Türkiye Türkçesi ağızlarında; 2. Bahçe kulübesi 3. Ev, evcik, kulübe 4. Kuru ot depolama ahır (Kumuk Türkçesi); at ahır (Kumuk Türkçesi ağızlarında) 4. Çardak (Karay Türkçesinin Galitskiy ağzı) 5. Avlu (Tatar Türkçesi ağızlarında) 6. Üstü ota kapalı nesne (Karaim Türkçesi) 7. Banyo odasından önceki oda (Tatar Türkçesi ağızlarında)”. Doerfer, kelimenin yapısı için net bir şey söylememiş yalnızca anlamlarını vermiştir (Sevortyan, 1974: 130-132). EUTS’de *alaçu* “alaçık” (Caferoğlu, 2011: 10); DLT’de *alaçu* “alaçuk, çadır” (1999: IV-18); YTS’de *alacuk* (*alacık, alaçık, alaçuk*) “göçebe çadırı” (Dilçin, 1983: 6) anlamında kayıtlıdır.

alda-: BAYA’da *aldatmak, kandırmak, ayartmak* demektir. Clauson (1972: 133) *alta-* kelimesinin anlamlarını, “aldatmak, kandırmak, dolandırmak” olarak vermiştir. Sevortyan (1974: 127), *alda-* kelimesinin anlamlarını ‘1. Yalan söyle-, yanılt-; aptal yerine koy-; dolandır- 2. İkna et-; ayart-; baştan çıkar- 3. Yalan söyle-; aldat-; kötü duruma düşür- 4. Sözü tut- 5. Avut-; mecazî olarak (çocuğu oyala-, eğlendir-)’ olarak vermiştir. Ayrıca eserlerde paralel olarak *al et- / al eyle-* “hile yap-” fiiline rastlandığını da eklemiştir. Drevnetyurskiy Slovar’da (1969: 34) *alta-* kelimesinin anlamları, “aldatmak, kandırmak, dolandırmak” olarak kayıtlıdır. DLT’de *alda-* “aldatmak” (1999: IV-18); EUTS’de *altag* “hile, aldatma” (Caferoğlu, 2011: 12), YTS’de “aldatmak, kandırmak, oyun etmek” (Dilçin, 1983: 7) anlamında kayıtlıdır.

alık: BAYA’da *aptal, sersem, budala* demektir. Clauson (1972: 135), kelimeyle ilgili şu açıklamayı yapmıştır: *anıg*’la eş anlamlı ve belki bunun ikincil şekli. GB’de *aluk* (bir adam) “kötü”; bununla birlikte muhtemeldir ki kelimenin anlamı “deli, aptal, çılgın” vb’dir. Sevortyan’da (1974: 146) da kelimenin “deli, aptal” anlamları kayıtlıdır. KB’de *alık* “boş arzu, geçici arzu, heves; tâviz” (Eraslan vd.,1979: 9); DLT’de *alığ* “kötü, fena, alık (Oğuzca ve Kıpçakça)” (1999: IV-19); DS’de (II) “1. Düzensiz, tertipsiz, 3. Sözüde durmayan, yalancı, döneç (2009: 217); DS’de *aluk* (II) “2. Alık, aptal, sersem” (2009: 234) anlamlarında kayıtlıdır.

āna- (< ağna-): BAYA’da 1) *Hayvanlar toprakta yatıp yuvarlanmak*, 2) *Balık kendine has hareketler yapmak* anlamlarında kullanılır. Clauson (1972: 87), kelimeyle ilgili şu açıklamayı yapmıştır: “Belki *ağan*’dan türemiş fiil; ‘arkası üstü yuvarlanmak’ özellikle ‘at veya diğer hayvanlar için’”. Ayrıca Clauson *aktar-* ile *ağna-*: kelimelerinin kısmen sinonim (1972: 81-82) olarak düşünülebileceğini ifade etmiştir. Sevortyan’da (1974: I-75) ve Drevnetyurskiy Slovar’da (1969: 22) kelimenin “yuvarlanmak” anlamı kayıtlıdır. EUTS’de *agnamak-agınamak* “arkası üstü yere sürtünmek, debelenmek, kıvrınmak” (Caferoğlu,

2011: 7); KB'de *agina-* “debelenmek” (Eraslan vd.,1979: 9); DLT'de *agna-* “hayvanlar yatıp debelenmek, kekemeleşmek, dili tutulmak” (1999: IV-11); YTS'de “1) Yatıp yuvarlanmak, debelenmek 2) Bolluk içinde rahat yaşamak” (Dilçin, 1983: 4) anlamlarında kayıtlıdır.

ard-/art-: BAYA'da *üstüne atmak, üstüne artmak, yüklemek* demektir. Clauson'un (1972: 201-202) kelime hakkındaki açıklaması şöyledir: “Başlangıç notu: Bu fiilin iki şekli vardır: 1) *art-* (*ard-*) geçişli ‘yüklemek (yük vs.)’ (bir hayvana vs.) Birincisi ilk olarak Osmanlı XVI. yy. *ard-* (edilgen ve dönüşlü şekiller); Sadece GB XX. yy. Anadolu'da *ard-* / *art-*. Osm. XVI. yy. *ard-* ‘(bir kolu Bel.)’ (bir boyuna Yön) dolamak; (bir elbiseyi Bel.) (omuza) atmak iki metinde. 2) *art-* geçişsiz ‘büyülemek, artmak’ veya aşırı büyülemek. İkincisi daima *art-* idi, çünkü *artuk* gibi türemiş şekiller bütün modern şivelerde *-t-* ile söylenmektedir. İkincisi eski dönemden beri yazılmıştır. Osm. XIV. yy. *arta dur-* ‘artarak devam etmek’”. Sevortyan kelimenin anlamlarını “1. Yük yükle- 2. As-; bir şeyin üzerinden atıp sarkıt- 3. Yükle-, koy-, atıp doldur- ikincil ve mecazî anlamlar ise 4. Görevlendir-; işi yükle- 5. (mecazî) Suçu at-, yükle-” olarak vermiştir. Kelimenin köken açıklaması için de şunları söylemiştir: *art-* > *ar* ‘sirt’ + *-(i)t*. Sonra da tarihî olarak isim / fiil eş göstereni (~omonimi) *art* vardır: *art-* ‘yükle-’ fiil, *art* ise isimdir (1974: 180-181) demiştir. Drevnetyurskiy Slovar'da da (1969: 55-56) benzer anlamlar kayıtlıdır. EUTS'de *art* “1) Arka, yardım 2) Dağ geçidi”, *art-* “artmak, çoğalmak” (Caferoğlu, 2011: 20-21); EUTG'de *art-* “artmak, çoğalmak; üstün gelmek” (Eraslan, 2012: 548), KB'de *art-* “artmak, fazlaşmak” (Eraslan vd.,1979: 25); DLT'de *art* “sirt, dağ beli ve sırtı; sarp yer, yokuş, boyun, tepe”; *art-* “artmak” (1999: IV-37), YTS'de *ardmak* “üstüne atmak, dolamak, asmak” (Dilçin, 1983: 11) anlamlarında kayıtlıdır.

arı (< arıĝ): BAYA'da *temiz, tertemiz, saf, iyi* demektir. Clauson, (1972: 213) kelime hakkında şu açıklamayı yapmıştır: “*arı:*’tan türemiş isim; ‘temiz, saf’, asıl ve mecazi anlamda; bazen de ‘tamamen, baştan başa’ için *arıtı:* gibi bir zarf fiil olarak kullanılır”. Erdal da (1991: 179) *arı-g* “temiz” olarak kayıtlıdır. Sevortyan (1974: I-184-185) kelimenin anlamlarını “1. Temiz, derli toplu, mazbut 2. (mecazî olarak) Lekelenmemiş, masum, dürüst, ahlaklı, asil, suçlu değil 3. Temiz, doğru, hakiki, yalansız, aziz, kutsal 4. Açık renkli, duru 5. İyi, sağlıklı, fena değil 6. Güzel, güzel bayan sempatik” olarak vermiştir. Drevnetyurskiy Slovar'da “temiz” (1969: 51-52) anlamıyla kayıtlıdır. EUTS'de (Caferoğlu, 2011: 19) ve EUTG'de (Eraslan, 2012: 552) “temiz, arı, saf, kusursuz, mukaddes”, KB'de *arıĝ* “temiz, pak” (Eraslan vd.,1979: 22); DLT'de *arıĝ* “temiz” (1999: IV-32); YTS'de *arı/arık/aru* “1) Temiz, pak, saf 2) Müberra, beri, aklanmış 3) Güzel, parlak” (Dilçin, 1983: 12) anlamlarında kayıtlıdır.

ası (< assı < asıĝ) BAYA'da *yarar, fayda, kazanç, kâr, menfaat* demektir. Clauson'a (1972: 244), Erdal'a (1991: 179) ve Drevnetyurskiy Slovar'a (1969: 60) göre *ası-g* kelimesinin anlamı “fayda, avantaj”dır. Kelime ETG'de *asıĝ* “fayda, istifade” (Gabain, 2000: 262), EUTS'de (Caferoğlu, 2011: 22) ve EUTG'de (Eraslan, 2012: 553) *asıĝ* “ası, kazanç, istifade, fayda, faiz”, DLT'de *asıĝ* “fayda, kazanç, kâr”, *asıĝlıĝ* “faydalı” (Atalay, 1999: IV-40), KB'de *asıĝ* “fayda, kâr, kazanç” (Eraslan vd., 1979: 28) anlamında kayıtlıdır.

az-: BAYA'da *yoldan çıkmak, sapmak, azgınlaşmak* demektir. Clauson (1972: 279) sözlüğünde kelimeyi şöyle açıklamıştır: “‘kötü yola sapmak, yolunu kaybetmek/baştan çıkmak’; XIV’e kadar ‘1) Yolunu kaybetmek/baştan çıkmak’ 2) Bozulmak/kötüye gitmek” anlamlarında bütün dönemlerde yaygın kullanılmıştır”. Sevortyan (1974: I-94), kelimenin

anlamlarını “yoldan şaşır-, kaybol-, dolaş-, şaşırmaq” temel anlamlarıdır. İkincil ve kökeni itibariyle mecazî anlamları şöyledir: ‘1. Doğru yoldan sap-, yanlış yoldan git-, yanlış dolaşır dur-, hata yap-, günah işle- 2. Baştan çık-, ahlaksızlaş-, ahlaksız hayat sür- 3. Yaramazlık yap-, muziplik et, münasebetsizlik yap- 4. Bilincini kaybet-” olarak vermiştir. Drevnetyurskiy Slovar’da “1) Yoldan çıkmak 2) Hatalı olmak, hata yapmak” (1969: 722) anlamlarında kayıtlıdır. EUTS’de (Caferoğlu, 2011: 29) ve EUTG’de (Eraslan, 2012: 555) *azmak* “azmak, şaşırmaq, yoldan çıkmak”, KB’de *az-* “azmak, yolu şaşırmaq, yoldan çıkmak” (Eraslan vd.,1979: 49); DLT’de *az-* “yoldan çıkmak” (1999: IV-56); YTS’de *azmak* (II) 1) Bozulmak, değişmek 2) Yolunu şaşırmaq 3) Sapkınlığa düşmek 4) Azgınlaşmak 5) Ayır düşmek, ayrılmak (Dilçin, 1983: 21); DS’de *azmak [azmah]* “yolunu kaybetmek, şaşırmaq, kaybolmak” (2009: 441-442) anlamlarında kayıtlıdır.

bā (< bağa): BAYA’da *kaplumbağa* demektir. Clauson, (1972: 311-312) sözlüğünde şöyle açıklamıştır: “‘Tek başına ‘kurbağa’ aynı zamanda ‘kaplumbağa’”. Sevortyan’da (1978: II-41) da benzer anlam kayıtlıdır. EUTS’de *baga* “kara kurbağa, odlu bağa” (Caferoğlu, 2011: 30); YTS’de *bağa* “1) Kaplumbağa 2) Kaplumbağanın kabuğu” (Dilçin, 1983: 22) anlamlarında kayıtlıdır.

bağda-: BAYA’da *güreşte sarmaya almak, sarmalamak, ayak yakalamak, çelme vurmak* demektir. Clauson (1972: 313) sözlüğünde kelimeyi şöyle açıklamıştır: “Kelimenin anlamı “(birini Bel.) çelmelemektir”. Drevnetyurskiy Slovar’da *bağda-* “bağdaş kurmak” (1969: 77) anlamıyla kayıtlıdır. GB Osm’daki anlamı için *bağda-* “bacakları çaprazlayarak oturmak, bağdaş kurmak”. DLT’de *bağda-* “güreşte sarmaya almak, sarmalamak, ayak yakalamak, çelme vurmak” (1999: IV-59); YTS’de *bağdamak* “güreşte sarmaya almak, çelme takmak” (Dilçin, 1983: 22) anlamlarında kayıtlıdır.

bay: BAYA’da *zengin* demektir. Clauson (1972: 384) sözlüğünde kelimeyi, “zengin, zengin kişi” bütün modern şivelerde yaşıyor, “üst sınıfların üyesi” ve “koca” gibi genişlemiş anlamlarla şeklinde vermiştir. Ayrıca Clauson (1972: 366), kelimenin Eski Uygur Türkçesi döneminde *bay barımlı* şeklinde ikileme olarak kullanıldığını kaydetmiştir. Kelime ETG’de “zengin” (Gabain, 2000: 267), EUTS’de (Caferoğlu, 2011: 36) ve EUTG’de (Eraslan, 2012: 557) *bay* “zengin, varlıklı, müreffeh”, DLT’de “zengin” (Atalay, 1999: IV-76), YTS’de *bay* “1) Zengin, müstağni 2) Ulu, kibar, soylu 3) Temiz parlamak, parıldamak, ışık saçmak” (Dilçin, 1983: 28) anlamlarında kayıtlıdır.

bayā (< bayak): BAYA’da *az önce, demin* demektir. Clauson’da (1972: 385) kelime, “*baya:*’dan türemiş isim; tam olarak ‘önce belirtilen, daha önceki, yakında’; aynı zamanda bir zarf olarak da kullanılıyor. *Baya:* olarak benzer şivelerde ve bir veya ikiden fazla benzer gruplarda, bazen genişlemiş anlamlarla yaşıyor, mesela; GB Osm. *bayağı* ‘genel, sıradan, kaba, bayağı’ tahminen ‘modası geçmiş’ orta anlamı vasıtasıyla. Osm. XIII-XIV’te *bayağı* ‘önceki, önce olan’ yaygındır” olarak geçer. EUTS’de *baya* “önce, evvelce”; *bayakı* “yukarıda geçen, deminki” (Caferoğlu, 2011: 32); DLT’de *baya* “az önce” (1999: IV-76); YTS’de *bayağı* “1) Önce, eski, eskisi 2) Eskisi gibi”; *bayak/baya* “demin, az önce, geçen zaman” (Dilçin, 1983: 28) anlamında kayıtlıdır.

beket-: BAYA’da (kapıyı) *kapatmak, örtmek* demektir. Radloff (1911: IV-1217), kelimenin anlamını (Osmanlı, Kırım) “kuvvetlendirmek, sağlamlaştırmak” olarak vermiştir. Clauson, sözlüğünde (1972: 325) kelimeyi şöyle açıklamıştır: “*bekü:*’in ettirgen şekli,

‘bağlamak, sabitleştirmek, pekiştirmek’ anlamında kayıtlıdır. ‘*bekle:*’in türevlerini kullanan KD dışında bütün modern şivelerde yaşıyor. Diğer dil gruplarında kullanılan kelimeler, *bekit-* ve *berkit-* arasında değişiyor ve bazılarında her ikisi de ortaya çıkıyor”. EUTS’de *bekütmek* “berkitmek, sağlamlaştırmak” (Caferoğlu, 2011: 38); KB’de *bekit-/ bekürt-/ beküt-* “pekitmek, sağlamlaştırmak” (Eraslan vd., 1979: 72); DLT’de *bekit-/ beküt-* “pekitmek, sağlamlaştırmak” (1999: IV-80-81); YTS’de *bekitmek/pekitmek* “sağlamlaştırmak, kuvvetlendirmek, sıkılaştırmak” (Dilçin, 1983: 172) anlamında kayıtlıdır.

bele-: BAYA’da *kundaklamak, belemek, çocuğu beşiğe yatırıp bağlamak* demektir. Clauson’un (1972: 332) sözlüğünde “kundaklamak (bir çocuk)” olarak kayıtlıdır. Sevortyan (1978: 111-112), (I) *bele-* kelimesinin anlamlarını “1. Kundakla- (bebeği), sar-; çocuğu yatır-, beşikte bağla- 2. Çocuğu beşikte bağla-; sar- 3. Baştan ayağa kadar giyindir- 4. Çocuğa ninni söyleyerek uyut-” olarak vermiştir. DLT’de *bele-* “belemek, beşiğe bağlamak; bulaştırmak” (1999: IV-81); DS’de *belemek, bilemek (I)* “çocuğu kundaklamak, sarmak, beşiğe bağlayarak sararak yatırmak”; DS’de *belemek (II)* “1. Bulamak, bulaştırmak”, *belek (I)* “kundak, çocuk bezi”; TS’de *belemek, (bilemek (I))* “kundaklamak” anlamlarında kayıtlıdır.

belek: BAYA’da *hediye* demektir. Clauson’un (1972: 338) kelime hakkındaki açıklaması şöyledir: “2 *béle:*’den türemiş isim; asıl anlamı ‘sarılmış şey’, pratikte ‘hediye’, taşınmak için paketleniş şey özel anlamıyla. Pek çok küçük NE ve NC şivesinde ve NW Kaz’da ‘bülek’ olarak yaşıyor. Moğ. Kelime *belek* alıntı bir kelimedir ve bazı NE şekilleri Moğolcadan geri alıntı olabilir.” Sevortyan, sözlüğünde kelimenin anlamlarını “1. Hediye; misafir hediyesi; birinin gönderdiği hediye; armağan; zekât; kumaş (hediye), beyaz mendil, rüşvet, karşılık 2. Hak edilen karşılık 3. Ödül; prim; hediye, geline hediye” olarak vermiştir. Kelimenin en eski şekli **bélek (~*bölek)* gibi gözüküyor. Doerfer, kelimeyi *belek < bele-* olarak verir. Sevortyan’a göre Doerfer’in bu görüşünü semasiyolojik ve tarihi olarak kabul etmek zordur, çünkü kaynaklarda *belek* kelimesi daha erken gözükmektedir. Bodroglugeti, kelimeyi *böl-* “ayır-” getirir. Sevortyan’a göre *belek < *bel-* (*belge* kelimesi gibi)’ten gelir. Ramstedt ve Poppe çalışmalarında Moğolca ve Mançuca karşılaştırmalar yapmıştır (Sevortyan, 1978: 112-113). Doerfer’e göre *belek*, Eski Türkçe’den Moğolca’ya *beleg* biçiminde geçmiştir ve bazı Türk lehçelerinde kelime, Moğolcadan tekrar ödünç alınmıştır (1967-75: 883). Kelime, Budist Uygur metinlerinde de *belek ötügüm* “mütevazı hediyem” biçiminde karşımıza çıkmaktadır (Teres, 2008: 368). Drevnetyurskiy Slovar’da da *beläk* “hediye” (1969: 93) anlamıyla kayıtlıdır. DLT’de *belék* “armağan, konuğun hısımlarına getirdiği armağan, bir yerden başka bir yere gönderilen armağan” (1999: IV-81); DLT’de *belekle-/belikle-* “armağan kılmak, hediye vermek” (1999: IV-82), *bölekleş-* “karşılıklı hediye vermek” şeklinde eylem olarak da geçtiği görülmektedir. YTS’de *belek* “hediye, armağan” (Dilçin, 1983: 30) anlamında kayıtlıdır.

belinle-: BAYA’da *irkilmek, ürkemek, uykudan sıçrayarak korku ile uyanmak* demektir. Clauson (1972: 343) sözlüğünde *belin-* kelimesini, *panik*, korkutan şey “panic, terror” olarak açıklamıştır. Drevnetyurskiy Slovar’da da *belinlä-* “korkmak, ürkemek” (1969: 94) anlamıyla kayıtlıdır. EUTS’de *bälinglämäk* “korkmak, ürkemek, korkudan titremek” (Caferoğlu, 2011: 39), EUTG’de *belingle-* “korkmak, ürkemek”; *belinglegü* “korkmak, ürkme, endişe” (Eraslan, 2012: 557), DLT’de *belinğle-* “belinlemek, korku ile uykusundan sıçramak, hayvan habersizce bir şeyden korkup sıçrayarak ürkemek” (Atalay, IV 1999: 83),

YTS'de *beliñle-* “koru ile birden sıçramak, irkilmek” (Dilçin, 1983: 30) anlamlarında kullanılmıştır.

berkit-: BAYA'da *sağlamlaşmak, pekişmek, yerleşmek* demektir. Clauson'da *berkit-* (< *berki-*) “sağlamlaştırmak, pekiştirmek” (1972: 363) olarak kayıtlıdır. EUTS'de *berkirmek* “bağlamak, berkitmek, sağlamlaştırmak” (Caferoğlu, 2011: 39). YTS'de *berkitmek/perkitmek* “sağlamlaştırmak, pekitmek” (Dilçin, 1983: 31) anlamlarında kayıtlıdır.

bıçılğan: BAYA'da *kadınların meme uçlarında, çocukların ayaklarında, hayvanların ayak parmaklarıyla bileklerinde ter, pislik vs. sebeplerden ileri gelen sulu yara*'ya denir. Radloff (1911: IV-1735), sözlüğünde *bıçırgan* kelimesinin anlamını (Osmanlı) “demiri parlatmak için kullanılan aletin adı” olarak vermiştir. Clauson'da (1972: 295) kelimenin anlamı “yarıklar, hem ellerde hem de ayaklarda” şeklindedir. EUTG'de *bıçıl-* “bıçılmak, kesilmek, parçalanmak” (Eraslan, 2012: 558), DLT'de *bıçılğan* “elde, ayakta ve yeryüzünde olan yarıklıklar” (1999: IV-88); YTS'de *bıçılğan/bıçılğan* “hayvanların ayaklarında hâsıl olan yara, çatlak” (Dilçin, 1983: 32) anlamında kayıtlıdır.

bö- (< böğ-): BAYA'da *set çekmek, engellemek* demektir. Clauson'da (1972: 324) kelime, “toplamak, biriktirmek, set çekmek, engellemek” olarak kayıtlıdır. KB'de “seddetmek, engel olmak” (Taş, 2009: 58); DLT'de *büg-* “durdurmak, hareketine mani olmak; kapanmak, sed çekilmek; toplamak, bükülmek” (1999: IV-122); YTS'de *bügemek* “önüne engelle tutarak suyu yükseltmek”; *bügenmek/bügelmek* “bir şeyin önü engelle tutulmak”; *büget/bügdek/böget/büget su* “su bendi, akarsuda suyun biriktiği çukur yer” (Dilçin, 1983: 42) anlamında kayıtlıdır.

bö (< böğü): BAYA'da *iri ve zehirli örümcek* demektir. XI. yüzyıl metinlerinden itibaren dilimizde görülen bu kelime bugün BAYA'da yaşamaktadır. Kelime, Osmanlı Türkçesi metinlerinde *böy, böye* şeklinde yaşamaktadır (Akar, 2001: 73). Clauson'da (1972: 323) kelime, “zehirli örümcek, tarantula” anlamıyla kayıtlıdır. DLT'de *bög* “bir çeşit örümcek, böğ” (1999 IV-106); YTS'de *bö/böy* “zehirli örümcek” (Dilçin, 1983: 38) anlamlarında kayıtlıdır.

bör (< böğür): BAYA'da *göğüs* demektir. Clauson (1972: 328) sözlüğünde kelimeyi şöyle vermiştir: ‘böbrekler’; dolayısıyla daha genel olarak, böbreklerin yakınındaki vücut parçası, bel. Sevortyan (1978: 207-208), kelimenin anlamlarını “1) Yan- (tüm kaynaklarda geçer); (mecazî) bir şeyin yanı, köşesi; dağ yamacı 2) Böbrek 3) Karaciğer 4) Göğüs 5) Kaburga altı 5) Kuyruk kemiği 6) (mecazî) Dolaşık/dolaylı (indirekt)” olarak vermiştir. Buna göre kelimenin anlamları, *göğüs-karın bölgesindeki organ* adlarını karşılıyor. Drevnetyurskiy Slovar'da *bögür* “göğüs” (1969: 116) anlamıyla kayıtlıdır. DLT'de *bögür* “böğrek, böbrek” (1999: IV-107) anlamıyla kayıtlıdır.

çepiş: BAYA'da 1. *Bir yaşındaki keçi yavrusu*, 2. *Bir yaşındaki dişi keçi yavrusu*, 3. *Bir yaşındaki erkek keçi* demektir. Clauson'un (1972: 399) sözlüğünde kelime, “altı aylık keçi yavrusu, oğlak” anlamıyla kayıtlıdır. Drevnetyurskiy Slovar'da da “altı aylık keçi yavrusu” (1969: 144) anlamıyla kayıtlıdır. DLT'de *çepiş* “altı aylık keçi yavrusu, çepiç” (1999: IV-141); YTS'de *çebiş/çepiş* “bir yaşında erkek keçi” (Dilçin, 1983: 52) anlamlarında kayıtlıdır.

çin/çin (< çigin): BAYA'da *omuz* demektir. Çağatay ve Eski Oğuz Türkçesinde *çigin* (Gülensoy, 2007: I-241) şeklindedir. EUTG'de *çigin* “dirsek” (Eraslan, 2012: 552), YTS'de *çigin/çigil* “omuz, omuz başı” (Dilçin, 1983: 56) anlamlarında kayıtlıdır.

çomça/çömçe: BAYA'da *kepçe, büyük tahta kaşık* demektir. Kaynamakta olan kazan veya büyük tencereleri karıştırmak ve bunlardan yemek almak için kullanılan büyük tahta kaşıklar, kepçelerden en yaygın olanı *çömçe-cemce-comca-cömcek-çemçe-çoça-çomcu-çomça-çöçek-çömcü-çömüş* ve varyantlarıdır. Alanya'nın *Bıçakçı, Üzümlü* ve *Uğurlu* köylerinde de kullanılan mutfak araç gereçlerinden biridir (Atmaca ve Yılmaz, 2006: 97). Clauson'a göre “kepçe” anlamıyla kayıtlı olan kelime, Farsî *çamça*'dan Türkçeye geçmiştir (1972: 422), dolayısıyla alıntı kelimedir. *Drevnetyurkskiy Slovar'da çömçä* “kepçe” (1969: 155) anlamıyla kayıtlıdır. Çömçe kelimesi, DLT'de de vardır. Buradan “kepçe, çömçe” anlamındaki kelimenin “Oğuzca” olduğunu öğreniyoruz (1999: IV-158). YTS'de *çömçe/çomça* “kepçe” (Dilçin, 1983: 59) anlamında kayıtlıdır.

dağar/dār (< tağar < Far. teğār): BAYA'da *torba, dağarcık* demektir. XI. yüzyılda İrani dillerden (Far. tegār >> dağar) Türkçe ve Moğolcaya geçmiştir (Akar, 2001: 74). Kelime, Clauson'da (1972: 471), ‘geniş kap’; fakat her zaman ‘torba değil’ olarak kaydedilmiştir. Sevortyan (1980: 120-121), kelimenin anlamlarını “1. Çuval; poşet, büyük çuval, keten çuval (peynir hazırlarken ekşi sütü süzme için yarar), buğday çuvalı; atın iki yanında sarkan erzak çuvalı, küçük çuval, koyun veya keçi yününden çuval; kül ve gübre çuvalı; çoban çuvalı, deri çuvalı, tulum (davul, müzik aleti) 2. Toprak leğen, büyük toprak kâse, toprak kap, dar boğazlı büyük toprak güğüm, yukarısı geniş aşağısı dar kap (sıvılar için), büyük toprak tencere, deriyi ıslatma kap (kunduracılarda), vazo (çiçekler için), kapkacak, toprak 3. Havuz, hayvan sulama suluğu 4. Dökülen (katı) maddelerin ölçüm birimi (onun değeri coğrafyadan coğrafyaya değişir Kâşgari'de 90 kg; 4 pudluk keten çuvalı; Türkistan'da bir batmana 3 dağar girermiş; Tebriz'de 100 menlik ağırlık ölçüm birimi (men, 75, funt) 5. Bir nesneyi koyabileceği bir şey; kap 6. Toprak mangal 7. Erzak 8. Askerlerin erzağı” olarak vermiştir. *Drevnetyurkskiy Slovar'da* “çanta, torba” (1969: 526) anlamıyla kayıtlıdır. Kelime, EUTS'de *tagar* “torba, dağarcık” (Caferoğlu, 2011: 219); KB'de *tagar* “çul” (Eraslan vd.,1979: 418); DLT'de *tagar* “çuval, dağarcık, içerisine buğday ve başka şeyler konan nesne, harar” (1999: IV-36); YTS'de *dağar/tagar (< Far. teğār)* “kap, çanak, küp, çömlek” (Dilçin, 1983: 200) anlamlarında kayıtlıdır.

düğe/düve/düe (< tüge): BAYA'da *boğaya gelmemiş iki üç yaşında dişi dana* demektir. Clauson'da (1972: 478) kelime, “buzağı” anlamında kayıtlıdır. *Drevnetyurkskiy Slovar'da tügä* “iki yaşındaki buzağı” (1969: 595) anlamıyla kayıtlıdır. DLT'de *tüge* “düğe, iki yaşına varmış olan buzağı” (1999: IV- 667); YTS'de *düge* “iki yaşında sığır” (Dilçin, 1983: 74) anlamında kayıtlıdır.

ekdi/ekti: BAYA'da 1) *Asalak* 2) *Arsız, yüzüstü, görgüsüz* demektir. Clauson'un (1972: 10), kelime hakkındaki görüşü şöyledir: “kelimenin anlamı, “ahırda beslenen hayvan”, sıra dışı olarak *igid*'den türemiş isimdir. Sadece (?) GB Osm'da *ekdi/ikdi*; Tkm.'de *ekdi* ‘sessiz, uysal, yumuşak başlı, parazit, yaltaklanan’; XX. yy. Anadolu'da *ekdi, ekti, ikti* vs. yaşamaktadır. Hak. XI. yy., Osm. XV. yy. *ekti/ikdi/ikdü/ikti* gene olarak ‘asalak, beleşçi’ olarak kaynaklarda geçer”. Eren (1999: 132) de kelimenin kökenini, Eski Türkçedeki *igid*-‘beslemek’ fiilinden getirir. Kelime, Orta Türkçede *iktü* ‘ekti, elde beslenen hayvan olarak geçer. DLT'de *iktü* “ekti, elde beslenen hayvan”; *iktüle-* “ot vermek, beslemek”

(1999: IV-230); YTS'de *ekti/ekdi/ektü/ikdi/ikdü/ikti/iktü* “1) Tufeyli, asalak, dalkavuk 2) Alışkan” (Dilçin, 1983: 80) anlamlarında kayıtlıdır.

epsem: BAYA'da *sessiz, sakin, ses çıkarmayan, kendi hâlinde, susan* demektir. Süheyl ü Nev-bahâr'da bu kelime üç yerde “sessiz, sakin, suskun” anlamıyla geçmektedir. Uygur Türkçesinde *sep sem* “çok sakin, hiç gürültüsüz” (ilk hece ünlüsünden sonra eklenen bir ünsüzle yapılan tekrarlama: *sem* “sessiz”; se+p sem > *sep sem* “bütünüyle sessiz”) şeklindedir (Taş, 2009: 85). YTS'de “sessiz, ses çıkarmayan, susan” (Dilçin, 1983: 83) anlamında kayıtlıdır.

esri-: BAYA'da *sarhoş olmak, kendinden geçmek* demektir. EOT'de *esri-* göçüşme yoluyla daha eski bir *esir-* fiilinden gelir (Taş, 2009: 86). Clauson'da (1972: 251) *esri-/esrük-* kelimesinin anlamı “sarhoş olmak” olarak kayıtlıdır. *Drevnetyurkskiy Slovar'da esrük/esürük* “sarhoş” (1969: 184) olarak kayıtlıdır. Erdal, *äsır-ök* “sarhoş” kelimesinin kökünü, *äsür-* ‘sarhoş olmak’ (1991: 232) olarak vermiştir. Kelime EUTS'de *äsürmāk* “sarhoş olmak” (Caferoğlu, 2011: 58), DLT'de *esürt-* “sarhoş etmek” (Atalay, 1999: IV-197), KB'de *esür-* “sarhoş olmak”, *esürt-* “sarhoş etmek” (Eraslan vd., 1979: 160), YTS'de *esirmek/esirmek* “1) Sarhoş olmak, aklını yitirmek, delirmek, kendinden geçmek, 2) Azgınlaşmak, sertleşmek, çok kızmak” anlamlarında kayıtlıdır.

gâli/gâri: BAYA'da *artık, arta kalan* demektir. Clauson'da (1972: 617) kelime şöyle geçmektedir: “şart kipiyle birlikte ara sıra ‘nasıl’” fonksiyonunda kullanılıyor. Clauson'a göre *kalı* (< **kal-ı*), belki *kaltı*'nın sonraki şeklidir. *Drevnetyurkskiy Slovar'da kalı* “1) Nasıl? 2) Eğer” (1969: 411) olarak kayıtlıdır. EUTS'de (Caferoğlu, 2011: 162) ve EUTG'de (Eraslan, 2012: 575) *kalı* “artık, arta kalan” KB'de *kalı* “eğer, mademki, nasıl” (Eraslan vd.,1979: 217); DLT'de *kalı* “eğer, nasıl, nice, ne kadar, ise, olduğunda anlamlarında bir edat” (1999: IV-255) anlamında kayıtlıdır.

garcaş-: BAYA'da *karışmak, birbirine girmek, karmakarışık olmak* demektir. BAYA'da “karışmış, birbirine girmiş” anlamında *garcaşık gurcaşık/gargaşık gurcaşık* ikilemesi de kullanılır. Süheyl ü Nev-bahâr'da *garcaş-* “karışmak, birbirine girmek” (Taş, 2009: 106). YTS'de *karcaşdurmak* “karıştırmak, karmakarışık etmek, dağıtmak, perişan etmek”; *karcaşık/karcaşuk/karşacak* “karışık, karmakarışık, dolaşık”; *karcaşmak* “karışmak, birbirine girmek, karmakarışık olmak” (Dilçin, 1983: 127) anlamlarında kayıtlıdır.

gıran (< kıran): BAYA'da *hayvanların büyük bir bölümünü yok eden ölümcül hastalık, afet* demektir. *Kıran girmek* deyiimi, “1) (insan ve hayvan için) Kısa bir zaman içinde ve çok sayıda ölmek 2) (nesne için) Daha önce çok olan şey bulunmaz olmaz, ortadan kalmak” anlamlarında kullanılır. Bu deyim, Batı Akdeniz Yörüklerinin ağzında *köküne gıran girsin/köküne gıran giriverisice* “öldürücü bir hastalığa yakalanmak” diye sağlam bir beddua sözüdür. Clauson'da (1972: 643) *kır-* kelimesinin anlamı, Osm. XIV-XVII yüzyılda ‘katliam yapmak, yok etmek’ olarak geçer. *kıran* < **kır-an*; Oğuz. *kıran* “kıran, büyük, en büyük (veya) öldürücü hastalık” (Dede Korkut, 184-5); YTS'de *kıran (I)* “öldürücü hastalık salgını” demektir (Dilçin, 1983: 137) anlamında kayıtlıdır.

gölük (< kölük): BAYA'da *eşek, beygir gibi yük taşıyan, binilen hayvan* demektir. Kelimenin “*köl-*ten edilgen somut isim” olduğunu söyleyen ve anlamını “asıl anlam ‘koşan şey’, normalde ‘yük hayvanı’, bir araca koşulan şeyden ziyade yükün bağlandığı şey anlamında” biçiminde açıklayan Clauson (1972: 717), bu ve genişlemiş anlamlarla XX.

Anadolu'da yaygın olarak kullanıldığını ve Osmanlı XIV'te *gölük* "binek ve yük hayvanı" anlamına geldiğini de eklemektedir. Şinasi Tekin, *Uygurca Metinler -II- Maytrisimit* çalışmasında bu kelimenin *köl-* 'bağlanmak' fiilinden *-ü-k* fiilden isim yapma ekiyle türetilmiş olabileceğini ifade etmiştir (Akar, 2001: 75). Drevnetyurskiy Slovar'da da *kölüg/köyük* "binek, yük hayvanı" (1969: 314) anlamında kayıtlıdır. EUTS'de (Caferoğlu, 2011: 115) ve EUTG'de (Eraslan, 2012: 583) *köyük* "yük hayvanı", KB'de *köyük* "yük hayvanı" (Eraslan vd., 1979: 275); DLT'de *köyük* "arka; gölük, yük yükletilen herhangi bir hayvan" (1999: IV-359); YTS'de *gölük* "eşek, beygir gibi yük hayvanı" (Dilçin, 1983: 96) anlamlarında kayıtlıdır.

gōnek (< köynek): BAYA'da *gömlek*, *iç gömleği*, *vücudun üst kısmına giyilen kollu veya yarım kollu ince kumaştan dikilmiş yakasız iç çamaşırı* demektir. Clauson'da (1972: 732) kelime şöyle geçmektedir: *gömlek*, *göynek*, *köynek* kelimelerinin aslı "köñlek"tir. "*köñle*:- ama anlamsal bağlantı fiziksel anlamda *köñül* kelimesiyle doğrudan "gömlek" kalp üzerinde giysi ile ilişkilidir. DLT'de *köñlek* "gömlek" (1999: IV-361); YTS'de *göynek/göyünek* "gömlek" (Dilçin, 1983: 99) anlamında kayıtlıdır.

göy-/güy- (< köy-): BAYA'da *yanmak*, *acı hissetmek*, *üzülmek* demektir. Kelime, EUTS'de *köymek* "yanmak, kavrulmak" (Caferoğlu, 2011: 118); DLT'de *köy-* "yanmak; yakmak" (Atalay, 1999: IV-368) anlamında kayıtlıdır.

göyne-/göynü-: BAYA'da *yanmak*, *acı hissetmek*, *üzülmek* demektir. Clauson (1972: 726) sözlüğünde kelimenin anlamını, 'tutuşmak, yanmak (geçişsiz)', hem temel hem de mecazî anlamda '(sinirle vs.) yanmak' olduğunu Osm. XIV. yüzyılda 'göyün-, göyn-' biçiminde ve (1) yanmak; (2) mecazî meyve için 'olgunlaşmak' olduğunu kaydetmiştir. Sevortyan (1980: 104), *küyün-* kelimesinin anlamını "kıskan-, imren-, gıpta et-"; *kün-* 'kıskan-, imren-' olarak vermiştir. Ayrıca bu fiilden *günü-kü:nü-künü* ve *küne* 'kıskaç' kelimelerinin oluştuğunu da eklemiştir. YTS'de *göyünmek / göynemek / göynümek / gövünmek / göyenmek* "yanmak" (Dilçin, 1983: 99) anlamında kayıtlıdır.

gözü: BAYA'da *ayna* demektir. Farsçadan alıntı *âyîne-âyine* kelimesinin Türkçe karşılığı *gözgü* (< *köz +gU*)'dür. Clauson'da *közñü* (< *közün-*) (1972: 761) Drevnetyurskiy Slovar'da *közñü* "ayna" (1969: 321) anlamında kayıtlıdır. Kelime ETG'de *közüngü* "ayna" (Gabain, 2000: 283), EUTS'de (Caferoğlu, 2011: 119) ve EUTG'de (Eraslan, 2012: 585) *közüngü* "ayna, gözü", DLT'de *közüngü/közñü* "ayna" (Atalay, 1999: IV-372), KB'de *küzüngü* "ayna" (Eraslan vd., 1979: 305), YTS'de *gözgü/gözügü/gözügü/gözüngü* "ayna" (Dilçin, 1983: 101) anlamıyla kayıtlıdır.

gunan: BAYA'da *at ve eşek yavrusu* demektir. Clauson'da (1972: 622) kelime *kulun* biçiminde "tay, at ve eşek yavrusu" anlamında kayıtlıdır. DLT'de *kulun* "tay" (1999: IV-376); YTS'de *kulun/kuluñ* "tay" demektir (Dilçin, 1983: 148) anlamında kayıtlıdır.

gunna-/gulunna-: BAYA'da *kedi*, *köpek*, *inek vb. hayvanların buzağılaması, doğurması* demektir. EUTS'de *kulunlamak* "at doğurmak, at tay vermek, gunnamak" (Caferoğlu, 2011: 186); DLT'de *kulunla-* "kısarak yavru doğurmak" (1999: IV-376) anlamında kayıtlıdır.

guz (< kuz): BAYA'da *güneş görmeyen yer* demektir. Clauson (1972: 680), kelimenin anlamını sözlüğünde "güneşin az vurduğu dağın kuzey tarafı" anlamında

kaydetmiştir. Drevnetyurskiy Slovar'da da (1969: 475) benzer anlam kayıtlıdır. DLT'de *kuz* "güneş görmeyen yer, gölgeli yer" (Atalay, 1999: IV-328), KB'de *kuz* "kuzey" (Eraslan vd., 1979: 295), YTS'de *kuz* "güneş görmeyen serin yer" (Dilçin, 1983: 150) anlamlarında kayıtlıdır.

günü (< küni): BAYA'da *haset, kıskançlık, çekememezlik* demektir. Clauson (1972: 727) kelimeyi sözlüğünde şöyle açıklamıştır: "“kıskançlık; kıskanç; (bundan? mec.) ‘ikinci eş’”; Türkmen Türkçesinde *güni* ‘ikinci eş’; Rumi'de ‘kıskançlık’ aynı kocaya sahip olan iki kadın birbirine *güni* diye hitap eder". Sevortyan, (I) *günü* kelimesinin anlamlarını '1. Gıpta, kıskançlık 2. Kıskanç olma durumu 3. Kıskançlık 4. Kıskanç 5. Nefret, kötü ruh hali, nahos hissetme (organlarda); inatlık (hayvanların)'; (II) *künü* kelimesinin anlamlarını '1. Gıpta, kıskançlık 2. İntikam, antipati' olarak vermiştir (1980: 104-105). EUTS'de *küni* "kıskançlık, haset günü"; *künilemek* "kıskanmak" (Caferoğlu, 2011: 122), EUTG'de *küni* "kıskançlık" (Eraslan, 2012: 587), DLT'de *küni* "kuma" (1999: IV-399) anlamında kayıtlıdır.

günüle- (< küni-): BAYA'da *kıskanmak, çekememek, haset etmek* demektir. YTS'de *günülemek* "kıskanmak, çekememek, haset etmek" (Dilçin, 1983: 104) anlamında kayıtlıdır.

irga-/ırgala-: BAYA'da *yerinden oynatıp sallamak, silkelemek, sarsmak* demektir. Korkuteli ve Elmalı ağızlarında bu kelimenin yanında *sallamak, silkelemek* anlamında *ırgala-* kelimesi de sık kullanılır. Sevortyan (1974: 660-662), sözlüğünde *ırga-* kelimesinin anlamlarını '1. Salla-, hafifçe salla-, silke-, kıpırdat-, sallan- 2. Hareket ettir-, kımıl-da-, kımıldat-' olarak vermiştir. Kelime, **ir* ve **ir-* isim ve fiil kökünden türemiştir. *irga+la-* 'yandan yana yavaşça sallan-' Sevortyan'a göre *ır-a* ve *ır-ga*, *-a* ve *-ge* ile *ır-* 'salla-' fiilinin süreklilik biçimidir. EUTS'de *ırgalmak* "sallanılmak, silkilmek"; *ırgalmak* "ırgalamak" (Caferoğlu, 2011: 87); EUTG'de *ırga-* "sallamak", *ırgal-* "ırgalanmak, sallanmak, silkinmek" (Eraslan, 2012: 571), YTS'de *ırgalanmak / ırganmak / ıranmak / ırganmak / ırkanmak* "sallanmak, kımıldanmak, salınmak"; *ırgandırmak/ıgrandırmak* "sallanmak, kımıldatmak" (Dilçin, 1983: 110) anlamında kayıtlıdır.

ini: BAYA'da *küçük erkek kardeş* demektir. Clauson'da (1972: 170) kelime, *küçük erkek kardeş* olarak kayıtlıdır. OY'de *ini* "erkek kardeş" (Tekin, 2006: 144); EUTS'de (Caferoğlu, 2011: 95) ve EUTG'de (Eraslan, 2012: 573) *ini* küçük erkek kardeş", KB'de *ini* "yaşça küçük kardeş" (Eraslan vd.,1979: 199); DLT'de *ini* "yaşça küçük kardeş, kocanın küçük erkek kardeşi" (1999: IV-233); YTS'de *ini* "küçük kardeş" (Dilçin, 1983: 116) anlamında kayıtlıdır.

issi (< isi < iye+si < idi+si): BAYA'da *sahip, iye, malik* demektir. Clauson (1972: 41), "orijinal şekli *idi* olmalı, fakat eş anlamlı kelime *ige/ıye/i-e* varlığı tam olarak hesaplanamıyor. Kuvvetle muhtemel sonda sıra dışı bir ünlü değişikliğiyle ikincil bir şekil gibi görünüyor" olarak açıkladıktan sonra kelimenin konumunun Moğolca *ece(n)*'in varlığıyla karıştığından söz etmiştir. EUTS'de *idi* "1) Sahip 2) Büsbütün, bundan dolayı, tam, herhangi" (Caferoğlu, 2011: 89), EUTG'de *idi* "sahip" (Eraslan, 2012: 572), DLT'de *idhi* "sahip, efendi, Tanrı" (Atalay, 1999: IV-226), YTS'de *issi/is* "sahip, malik" (Dilçin, 1983: 117) anlamlarında kayıtlıdır.

kak: BAYA'da, *elma, armut vb. meyvelerin kurusu* demektir. Clauson'da (1972: 608) kelime, "genel anlamı 'kuru şey'dir, sık sık şiddetli derecede kuru şey imasıyla. Bütün

modern şivelerde yaşıyor” şeklinde geçmektedir. Sevortyan (1997: 218-219), sözlüğünde kelimenin anlamlarını şöyle vermiştir: ‘*kak* (I) ‘1. Kuru, kurumuş, kurutulmuş; meyve kurusu, elma, armut ve kayısı; kumuş elma dilimleri meyve pestili 2. A) Katı; B) kara, katı toprak (yer) 3. Bitkiden mahrum kalmış 4. Cıvıl, çıplak, kaplanmamış 5. Düz, yalnız 6. Başiboş, aptal, saf 7. Çok zayıf (insan)’. DLT’de *kak* “erik, kayısı gibi meyvaların kurusu” (1999: IV-251); YTS’de “1) Elma, armut, kayısı gibi meyvaların kurusu 2) Kadit, kurutulmuş et” (Dilçin, 1983: 122) anlamında kayıtlıdır.

kakı-/kakıpdur-: BAYA’da, (birine) *çok kızmak, hiddetlenmek* demektir. Clauson’da *kakı-* “kızgın olmak” (1972: 609) olarak kayıtlıdır. Eski Türkçeden itibaren var olan kelimelerden biridir. EUTS’de *kakınmak* (Caferoğlu, 2011: 97) ve EUTG’de (Eraslan, 2012: 575) “nedamet etmek, pişman olmak”, DLT’de *kakı-/kaku-* (*Arguca*) “birine kızmak, darılmak” (Atalay, 1999: IV-252-253), YTS’de *kakımak/kahımak* “1) Öfkelenmek, kızmak 2) İtiraz etmek, karşı gelmek 3) Azarlamak, takdir etmek” (Dilçin, 1983: 122) anlamlarında kayıtlıdır.

kak-: BAYA’da 1) *Kakmak, vurmak, itmek* 2) *Başa kalkmak, yapılan iyiliği yüzüne vurarak birini incitmek* demektir. Clauson’da (1972: 609) kelime şöyle geçmektedir: ‘belki ses taklidi kaynaklı’ denmektedir. Ayrıca Osm. XIV.’teki *kak-*’ın normalde ‘kapıya vurmak’ anlamına geldiği; bazı modern metinlerde *kalk-*’ın ikincil şekline benzediği belirtilmektedir. EUTG’de *kakın-* “pişman olmak” (Eraslan, 2012: 575), DLT’de *kak-* “kakmak, hafifçe vurmak” (1999: IV-251) anlamında kayıtlıdır.

kerki: BAYA’da *keser* demektir. Kelime, biçim ve ses değişimine uğramadan günümüze kadar gelmiştir. Clauson’un (1972: 741) sözlüğünde kelime, “kerki” anlamıyla geçer. Drevnetyurskiy Slovar’da *kerki* “kazma, balta” (1969: 301) anlamıyla kayıtlıdır. DLT’de *kerki* “dülger keseri, keser” (1999: IV-304) anlamında kayıtlıdır.

kes: BAYA’da *iri saman* demektir. Drevnetyurskiy Slovar’da *kes* “bir parça, parça parça” (1969: 302) anlamında kayıtlıdır. DLT’de *kes* “iri saman” (1999: IV-304) anlamında kayıtlıdır.

kesek: BAYA’da *sıkışmış kuru, iri toprak parçası veya bel, çapa ya da sabanın topraktan kaldırdığı iri parça* demektir. *kes*’ten türemiş isim olan bu kelimenin anlamı ‘(bir şeyden kesilmiş) parçadır’ (Erol, 2008: 340). Clauson (1972: 749-750) sözlüğünde kelimeyi şöyle vermiştir: Bütün modern şivelerde yaşıyor, genellikle ‘parça; toprak parçası’ ve hatta ‘çamur tuğla’ anlamlarıyla yaşamaktadır. Sevortyan, kelimeyi (II) *kes-* başlığı altında ele almıştır (1997: 55-56). Drevnetyurskiy Slovar’da *kesäk* “bir parça” (1969: 302) anlamında kayıtlıdır. DLT’de *kesek* “kesik, parça” (1999: IV-305), YTS’de *kesek* “1) Parça, kıta 2) Saban ya da belin çıkardığı iri toprak parçası” (Dilçin, 1983: 135) anlamlarında kayıtlıdır.

oku/okuntu: BAYA’da *davetiye, çağrı kağıdı* demektir. Radloff (1893: I-996), *oku+a+cı* kelimesinin anlamlarını (Osmanlı) ‘1. Hastalar için Kur’an okuyan 2. Misafirleri davet eden’ olarak vermiştir. Clauson (1972: 79), sözlüğünde kelime hakkında şu açıklamayı yapmıştır: “Temel anlamı ‘yüksek sesle konuşmak’ olan kelime, bundan ‘(birini Acc.) çağırtmak’, ‘anlatmak veya yüksek sesle okumak’ anlamına ve son olarak normal modern anlam sadece ‘okumak’ anlamına gelmiştir”. Sevortyan, sözlüğünde kelimenin anlamlarını ‘1. a) Yüksek sesle konuş-, oku-, yüksek sesle konuş-, dua oku-, (hasta başında), ezbere oku-, anlat-, törende oku-, dua et-, ikna et-, yalvar-, anlat- b) Oku-, (ayır-, tanı-) c) Oku-, öğren-,

eğitim al- ders çalışmak 2. a) Çağır-, bağır- b) Yüksek sesle seslen- c) Çağır yap- d) Davet et- e) Düğüne davet et- 3. Tayin et- (atamak) 4. Talep et-’ olarak kaydetmiştir. Birincil anlamlar, *bağır-*, *çağır-*, *yüksek sesle teleffuz et-*, *konuş-*. Sevortyan’a göre Uygur Türkçesinde *ok-* ‘bağır-, adlandır-’ kelimesi de bunu desteklemektedir. Türkiye Türkçesi ağızlarında *okuntu*, *ok-* ve *okuyuntu* ise *oku-* fiilinden türemiştir (1974: 439-441). EUTS’de *okunç* ‘çağrı, davet, çağırma’; *okunçsuzın* ‘davetsiz, çağrılmadan’ (Caferoğlu, 2011: 140); EUTG’de *okıt-* ‘çağirtmek’ (Eraslan, 2012: 592), KB’de *okı-* ‘1) Okumak 2) Çağirtmek; *okıçı/okıgçı/okıtçı* ‘davetçi’; (Eraslan vd.,1979: 336-337); DLT’de *okı-* ‘okumak, çağirtmek’ (1999: IV-430); YTS’de *okuyıcı/okucu* ‘davetçi’ (Dilçin, 1983: 161) anlamında kayıtlıdır.

oη-³: BAYA’da *büyülemek*, *zenginleşmek*, *gelişmek* demektir. Clauson (1972: 168-169), Osm. XIV.’teki anlamını *oη-* ‘büyülemek, gelişmek (rüzgâr için) uygun olmak’ olarak vermiştir. Drevnetyurskiy Slovar’da *oη-* II ‘gelişmek’ (1969: 367) olarak kayıtlıdır. Sevortyan, kelimenin anlamlarını II ‘1. Başarılı ol-, başarılı, yakış-, uy-, faydalı ol-, iyi yakış-, iyi günlere ulaş-/gör-, galip gel-, istediğine ulaş-/rütbe/unvan al-, insan ol-, işlerini düzelt-, ayakların üzerinde sağlam dur-, iyileş-, tedavi ol-, sağ kal-, doğru yola gir- 2. Ekinlerin olgunlaşma zamanı, ekinlerin çıkması, bolluğa er-, zenginleş- 3. Sabret-, kanaat et- 4 Gereken şekli al- 5. Ayarlan- (müzik aleti)’ olarak vermiştir. Sevortyan, kelimenin kökeniyle ilgili şu açıklamaları yapmıştır: *Oη* isminin ve *oη-* fiilinin verilmiş anlamlarının bütünü bu köklere ait değildir. Bu köklerin bazı anlamları *oη-* ve *ön-* fiillerinin fonosemantik birleşmesi sonucunda teşekkül etmiştir. Eserlerin en erken gösterdiği bilgilere göre bu eş gösteren (~omonimik) çiftin ünlüsü nötrdür. Çünkü *oη* ‘sağ, sağ taraf ki, dürüst (Drevnetyurskiy Slovar’da)’ ve *oη-* ‘iyileşmek, düzelmek (Drevnetyurskiy Slovar’da)’ kelimelerine paralel olarak *öng* ‘sağa’; *öñärmek* ‘onarmak, iyileştirmek’; *ökmek* (DS’de) *ökmek* ‘iyileşmek’. Böylece ‘iyileşmek, düzelmek’ anlamındaki fiili tarihî olarak *on-*, **öη-* biçimindedir, buradan da **öη-* aslî şekil olup *on-* ikincildir (1974: 457). Kelime ETG’de *oñar-* ‘daha iyi olmak, iyileşmek; farkına varmak (?) yardım etmek (?)’ (Gabain 2000: 288), EUTS’de *onmak/ong-* (Caferoğlu, 2011: 142) ve EUTG’de (Eraslan 2012: 592) ‘sağlamak, onarmak, tedavi etmek, şifa bulmak’, DLT’de *onğ-* biçiminde ‘solmak’ (Atalay 1999: IV-438), ‘onğuk solmak, rengi atmak; hastalık ve benzerlerinden dolayı buruşmak, tazeliğini ve parlaklığını kaybetmek’ (Atalay 1999: IV-439), KB’de ‘solmak, sararmak’ (Eraslan vd. 1979: 344) anlamlarında kayıtlıdır.

seyirt- (< **sekirt-**): BAYA’da 1) *Hızlı hareket ederek bir yere ulaşmak*, 2) *Koşmak* demektir. Temel anlamı ‘atlamak’ olan kelime, Eski Oğuz Türkçesi döneminde ‘cima etmek; (göz) seğirmek; hücum etmek’ gibi yan anlamlar kazanarak anlam alanını genişletmiştir (Erol, 2008: 464). Radloff (1911: IV-446), kelimenin anlamlarını (Uygur, Kırım) ‘1. Sıçratmak 2. Hızlı koşmak’ olarak vermiştir. Clauson (1972: 822), sözlüğünde XV. yüzyılda *sekirt-* kelimesinin bütün dönemlerde yaygın olarak görüldüğünü; bazen XIV. ve XV. yüzyılda ‘(ata) binmek’; fakat normalde geçişsiz şekilde ‘koşmak’; (ordu için) ilerlemek; hücum etmek’ anlamlarında kullanıldığını kaydetmiştir. ET’de *sékrit-* < *sékri-* ‘atı atlatmak; atlayarak okumak’ (Ertekinöglü, 2016: 194); KB’de *sekir-* ‘seğırtmek, koşturmak’ (Eraslan

³ BAYA’da kelimenin *oη* isim şeklinde ‘çok’ anlamı da vardır. Özellikle ceviz ağaçlarında cevizlerin çok olduğunu ifade etmek için *bu yıl gozlā oη* ‘bu yıl cevizler çok’ denir.

vd.,1979: 385); DLT'de *segirt-/sekirt-* “seğirtmek, koşturmak” (1999: IV-503); YTS'de “1) Koşmak, 2) Yürümek, 3) Koşturmak, 4) Saldırmak, akın etmek, çapul için hücum etmek” (Dilçin, 1983: 183) anlamlarında kayıtlıdır.

si-: BAYA'da *kırmak, bozmak* demektir. Ayrıca BAYA'da “çok korkmak, ödü kopmak, ödü patlamak” anlamında *ödü sıtmak/ödüm sıttı* deyimini de kullanılır. Clauson, Osm. XIV'te *kır-* (asıl anlam veya mecaz), *fethetmek* anlamında kullanıldığını belirttiğinden sonra Karahanlı Türkçesi döneminden itibaren tarihî şivelerin tamamında görüldüğünü ifade etmiştir (1972: 836). Doerfer, kelimenin *sin-* “zerbrechen” kökünden geldiğini açıkladıktan sonra *-du (-tu)* ekiyle ilgili örnekler vermiştir (1963-1975: 1250). OY'de *si-* “kırmak” (Tekin, 2006: 165); EUTS'de (Caferoğlu, 2011: 203) ve EUTG'de (Eraslan, 2012: 601) *sımak* “kırmak, sıdırmak, kırılmak”, EUTG'de *sin-* “kırılmak, parçalanmak” (Eraslan, 2012: 601), KB'de *sin-* “kırılmak, bozulmak, incinmek” (Eraslan vd.,1979: 396), YTS'de *sımak* “1) Kırmak 2) Bozmak, nakzetmek 3) Yenmek, mağlup etmek, tepelemek 4) Aşağı görmek 5) Gereğini yapmamak, bertaraf etmek, reddetmek, hiçe saymak, kabul etmemek, 6) Yıkmak, harap etmek” (Dilçin, 1983: 186) anlamlarında kayıtlıdır.

sındı (< *sındu*): BAYA'da *makas* demektir. Doerfer, kelimenin *sin-* ‘zerbrechen’ kökünden geldiğini açıkladıktan sonra *-du (-tu)* ekiyle ilgili örnekler vermiştir (1963-1975: 1250). DLT'de *sındu* “makas” (1999: IV-516), YTS'de *sındu/sındı* “makas”; *sındıcuk* “küçük makas” (Dilçin, 1983: 186) anlamında kayıtlıdır.

sınık (< *sınuk*): BAYA'da *kırık* demektir. Clauson (1972: 837), kelimenin Osm. XIV'teki kullanımı hakkında “*sınuk (seyrek)/sınık* ‘kırık’; (2) (bazen) ‘yenik’; bütün dönemlerde yaygın” bilgisini vermiştir. Kelime, Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde soyut anlamlarla karşımıza çıkmaktadır (Erol, 2008: 691). Ayrıca BAYA'da “sınıkçı” *kırık, çıkık bağlayan kimseye* kelimesi kullanılmaktadır. BAYA'da *sınıkçı* için *kırıkçı çıkıkçı* da denir. KB'de *sınuk* “kırılmış, kırık” (Eraslan vd.,1979: 397); DLT'de *sınuk (< *sınğuk*)* “sınık, kırılmış” (Oğuzca) olarak kayıtlıdır (1999: IV-517); YTS'de *sınık/sınuk* “1) Kırık, 2) Mağlup, yenik, bozguna uğramış” (Dilçin, 1983: 186) anlamlarında kayıtlıdır.

siğ-: BAYA'da *saklanmak, gizlenmek, pusmak* demektir. Ayrıca BAYA'da “siğlen-” *saklanmak, gizlenmek, pusmak* de kullanılır. Clauson'un (1972: 833- 834) kelime hakkındaki açıklaması şöyledir: “Uyg. VIII. yy., Hak. XI. yy., Çağ. XV. yy. (1) ‘emilmek ki kendi sürüklenir’; (2) ‘batmak (bir şey)’; (3) ‘sinmek, tükenmek’; aynı zamanda ‘tahammül etmek, dayanmak’ için kullanılıyor. Aynı zamanda başını kanadının altına saklayan kuş için *siğ-* kullanıyorlar. San., Hwar. XIV. yy. Osm. XIV. yy. *sin-* (1) ‘sinmek’; (2) ‘batmak; etkilemek/nüfuz etmek’; (3) yararlı olmak’; (4) ‘saklanmak’; bütün dönemlerde yaygın”. Sevortyan, *siğ-* kelimesinin anlamlarını “1. Yere (toprağa) git-, (su için) emil-, gir-, nüfuz et-, dal- 2. Sin-, hazmet-, benimsen-, benimse- 3. Saklan-, gizlen-, kaybol-, başını kanat altına sok-, sessiz sakin ol-, köşeye tıklıp kal-, büzüş- 4. Sığ- 5. Kök sal-, iyice benimse-, işin içine gir- 6. Zevkine uy-, beğen-” olarak vermiştir. 4. maddedeki anlam, belki *siğ-* (*sığ-*) fiiline ait olabilir. Araştırmacıların çoğu Moğolca *siğge-* “sin-” ile karşılaştırmıştır. Rus Türkolog Şerbak, kelimenin kökenini **siğ-* biçiminde kaydetmiştir (2004: 280-282). KB'de *siğ-* “sinmek, saklanmak, hazmedilmek” (Eraslan vd.,1979: 387); DLT'de *siğ-* “sinmek, hazmedilmek; işlemek, girmek; saklanmak, sahibine sormadan bir yere girip sinmek” (1999: IV-523); YTS'de *siğmek* “1) Hazmolunmak, vücuda mal olmak 2) Nüfuz etmek, etkilemek,

yerleşmek 3) Hoşa gitmek, içine sinmek, yaramak 4) Gizlenmek, saklanmak, yer tutmak” (Dilçin, 1983: 188) anlamlarında kayıtlıdır.

sökel: BAYA’da *hasta* demektir. Clauson’a (1972: 820) göre *sökel* < *sök-* “diz çök-”tir. Gülensoy, kelimenin kökenini, *sök-* “*ateşli hastalık olmak, *güçsüz olarak” vermiştir (2007: II-806). Sevortyan kelimenin anlamlarını “1. Hasta; güçsüz, yaralı, sakat 2. Hastalık, ölümcül, hastalık, tifo, verme, ince hastalık; gönül hastalığı; dert, bozukluk 3. Tahıl başaklarına musallat olan mantar türünden bir hastalık” olarak vermiştir. *Sökel* kelimesinin Oğuz Türklerine ait bir kelime olduğunu da eklemiştir. Sevortyan, Clauson’un görüşünü kabul etmez ve kelimenin kökenini, *sök-* ‘gevşe-, güçsüzleş-’ten getirir. Buraya da *sök-* (mide sökülmesi/kazınması) Drevnetyurskiy Slovar’dan örneklerin yakıştığını da ekler (2004: 344). Drevnetyurskiy Slovar’da *sökmäk* “ishal” (1969: 510) olarak kayıtlıdır. Kelime DLT’de *sökel/sükel* “hasta (Oğuzca)” (Atalay, 1999: IV-533), YTS’de *sökel* “hasta”, *sökellik* “hastalık” (Dilçin, 1983: 191) anlamında kayıtlıdır.

süs-: BAYA’da *hayvan boynuzu ile vurmak, tos vurmak* demektir. Drevnetyurskiy Slovar’da *süs-* “boynuzlamak”, *ud süsdi* “inek boynuzuyla vurdu” (1969: 518) anlamında kayıtlıdır. EUTG’de *süs-* “çarpmak, başka yere sürmek” (Eraslan, 2012: 603), DLT’de “süsmek” (1999: IV-553); YTS’de *süsmek* “sivri bir şeyle dürtmek, hayvan boynuzu ile vurmak, boynuzlamak” (Dilçin, 1983: 196) anlamında kayıtlıdır.

tat: BAYA’da 1) *Saygı gözetmeyen, şaşkın, aptal*, 2) *Kaba (şişman insanlar için) 3) Kaba konuşan kişi* demektir. Clauson sözlüğünde şöyle açıklamıştır: “muhtemelen tebaa; fakat herhâlde önemsiz/ikinci derecede”. Sonrasında “Radloff’un kendisinin Kırım’da Tatar halkının bir bölümüne has olarak kullanıldığını duyduğunu” eklemiştir. Ayrıca Clauson, kelimenin GB Osmanlı Türkçesindeki kullanımı için “Lehçe-i Osmanî’de” Osmanlı İmparatorluğu’na dâhil olan dillerdeki eski İran ve Kürt nüfusuna gönderme yapan bir kelime ve dolayısıyla “kötü, yoksul” (1972: 449) anlamını kaydetmiştir. OY’de *tat* “İranlı, yabancı” (Tekin, 2006: 171); EUTS’de *tat* “İranlı” (Caferoğlu, 2011: 228); DLT’de *tat* “yabancı Müslüman olmayan, Uygur, Farslı, Acem, Farsça konuşan” (1999: IV-584); YTS’de *tat* “yabancı, ecnebi, özel olarak Acem” (Dilçin, 1983: 205) anlamlarında kayıtlıdır.

tokuç: BAYA’da *tokaç, çamaşır yıkarken çamaşır dövmeye yarayan yassı ağaç tokmak* demektir. Clauson (1972: 467), ilgili maddede Osmanlıcada kullanılan *tokaç* “tokaç, çamaşır yıkamada kullanılan sopa” sözcüğünün *tokı-* “vurmak” kelimesinin anlam değişikliğine uğramış biçimi gibi görüldüğünü belirtir. *tokaç* < ET *tokaç* “somun (ekmek), tahta veya çelik başı olan çekiç” olarak geçer. EUTS’de *tokı-* “vurmak, dövmek, ezmek, tokmaklamak” (Caferoğlu, 2011: 244); KB’de *tokı-* “dögmek, dokumak, vurmak, çalmak” (Eraslan vd.,1979: 457); YTS’de *tokuç/dokuç/tohaç* “çamaşır tokmağı, tokaç” (Dilçin, 1983: 209) anlamlarında kayıtlıdır.

ton BAYA’da *şalvar* demektir. Kelime, Eski Türkçe döneminden itibaren dilimizde mevcut olan kelimelerden birisidir. Köktürkçe döneminde *ton* biçiminde değil, *tonlug, tonsuz* (KT D 29: 3 2, BK D 23: 58) olarak genişletilmiş biçimdedir. Kâşgarî (1999: IV-638) *ton* kelimesini ‘elbise’ biçiminde tanımlamış, kökeni hakkında sözlüğünde herhangi bir açıklama yapmamıştır. Clauson, *don* kelimesinin menşei Sakaca *tauna*’ya dayandırmıştır (1972: 513). *Ruşçanın Köken Bilgisi Sözlüğü*’nün yazarı Fasmer, bu kelimenin Rusçaya *tun* biçiminde geçtiğini ifade etmiş, kökeni hakkında ise herhangi bir bilgi vermemiştir.

Sevortyan, kelimenin anlamlarını “1. Giyim; elbise, örtü, üst giyim, tulum, ayakkabı, çizme vs. 2. Pantolon; iç giyim 3. Kıyafet, dış görünüş 4. At cinsi ve bazı lehçelerde ‘anne rahmi’, ‘koyun içi’, ‘önlük’” olarak vermiştir. Sevortyan, kelimenin son iki anlamını XII-XIII. yy. ait eserlere ait metinlerde *pantolon*, *iç giyim* anlamlarını Eski Uygurca dönemine ait metinlerde tespit etmiştir. Kelimenin en eski şeklini, Şerbak, **tôn* ‘giyim, robdöşambr’, Doerfer ise **tôm* olarak vermiştir (1980: 262-264). Drevnetyurskiy Slovar’da *ton* “elbise, giysi” (1969: 574) anlamındadır. Kelime ETG’de “elbise, kürk” (Gabain, 2000: 301), EUTS’de (Caferoğlu, 2011: 246) ve EUTG’de (Eraslan, 2012: 611) “giyecek, elbise, don”, DLT’de “elbise” (Atalay, 1999: IV-638), KB’de “elbise” (Eraslan vd., 1979: 459) anlamlarında kayıtlıdır.

ugru/üru: BAYA’da *hırsız* demektir. Kelimenin pek çok çalışmada hırsız anlamında *uğrı/uğru* biçiminde okumaların olduğu bilinmektedir (Eren 1999: 421, Güzel 2010: 353). Türkiye Türkçesi Ağzları’nda hem /o/ hem de /u/lu biçimler vardır (DS 2009: 3271, 4785). Kelime, Drevnetyurskiy Slovar’da *ogrı* “hırsız” (1969: 363) biçiminde kayıtlıdır. Kelime, eski bir **oğur*/**ogır*- “çalmak” fiiline -ı ekinin eklenmesiyle türemiştir (Sevortyan, 1974: 565, Taş, 2009: 142). Clauson (1972: 90), *ogrı*’yı, “hırsız (thief)” olarak vermiştir. Sevortyan sözlüğünde (I) *ogrı* ‘1. Hırsız, gaspçı, hırsızlık, çalıntı 2. Eşkîya, yabanî, dolandırıcı, dalavereci, düzenbaz 3. Gizli, saklı, sırlı’; *ogır* (II) ‘hırsız, hırsızlık’ kelimelerini de vermiştir. Lehçelerin pek çoğunda kullanımdan düşmüştür. Sadece Doğu lehçelerinde kalmıştır (Sevortyan, 1974: 565). Kelime, EUTG’de *ogrı* “hırsız” (Eraslan, 2012: 591), YTS’de *ugrı/uğru* “hırsız” (Dilçin, 1983: 217) anlamında kayıtlıdır.

ut-/üt-: BAYA’da *oyunda, kumarda kazanmak, yenmek* demektir. Clauson (1972: 38), sözlüğünde *ut-* kelimesini şöyle vermiştir: ‘(1) ‘kumarda (bir şeyi) kazanmak’; (2) ‘dövmek, yenmek (birini, çeşitli durumlarda)’ (a) kumarda; (b) savaşta vs’. Ayrıca kelimenin bütün modern şivelerde yaşadığını da eklemiştir. Sevortyan (1974: 640), sözlüğünde kelimeyi, “1. Kazan-, oyunda yen-; 2. Galip çık-; 3. Bul- (mesela; bulmacayı), bilebil-; 4. Benimse-, (yansıla-, öykün-); 5. Aklında tut-, yakala-; kendine çekip al-” olarak kaydetmiştir. Drevnetyurskiy Slovar’da *ut-* “kazanmak” (1969: 617) anlamında kayıtlıdır. EUTS’de *utmak* 1) Utmak, yenmek, kazanmak, galebe çalmak 2) Takip etmek, ardını bırakmamak, birisinin arkasına gitmek (Caferoğlu, 2011: 268); KB’de *ut-* “yenmek” (Eraslan vd., 1979: 499); DLT’de *ut-* “oyunda yutmak, oyunda ütmek” (1999: IV-701); YTS’de *utmak/ütmek/yutmak* “oyunda kazanmak, yenmek” (Dilçin, 1983: 221) anlamında kayıtlıdır.

üleş-: BAYA’da *paylaşmak, bölüşmek* demektir. *üle-*’in işteş şekli olan fiil ona paralel bir anlam genişlemesi takip etmiştir. Clauson (1972: 154), kelimenin anlamını “tam olarak (pek çok insan için)” paylaşmak (bir şey, Bel.) (kendileri) arasında eşit olarak’. Fakat bazen, belirsiz olarak ‘taksim etmek (bir şeyi)’ şeklinde vermiştir. Drevnetyurskiy Slovar’da *ülüş-/ülüşür-* “paylaşmak” (1969: 624) anlamında kayıtlıdır. EUTS’de (Caferoğlu, 2011: 272) ve EUTG’de (Eraslan, 2012: 618) *üleşmek* “paylaşmak”, DLT’de *üleş-* “paylaşmak, üleşmek” (1999: IV-711); YTS’de “paylamak, bölüşmek” (Dilçin, 1983: 223) anlamında kayıtlıdır.

ünde-/ünne- (< ünle-): BAYA’da *seslenmek, çağırmak, ünlemek, davet etmek* demektir. *ün/ü.n*’den türemiş fiildir. Kelimenin asıl anlamı, ‘çağırmak’; ancak ‘bağırmak’ gibi çeşitli anlam nüanslarıyla kullanılmıştır (Erol, 2008: 577). Drevnetyurskiy Slovar’da *ündä-* “aramak, çağırmak” (1969: 625) anlamında kayıtlıdır. EUTS’de (Caferoğlu, 2011:

272) ve EUTG’de (Eraslan, 2012: 618) *üntemek* “seslenmek, çağırarak, ünlemek, karşı gelmek”, DLT’de “ünlemek, çağırarak” (1999: IV-713); YTS’de *ünlemek/ündemek* “seslenmek, çağırarak, davet etmek” (Dilçin, 1983: 224) anlamında kayıtlıdır.

üz-: BAYA’da *kesmek, koparmak* demektir. Clauson’da (1972: 285) *üz-* ‘kırmak, yırtılmış’ olarak kayıtlıdır. Doerfer de (1965: 146, 596) benzer anlamlarda kaydetmiştir. Sevortyan (1974: 621-622), *üz-* (I) kelimesinin anlamlarını “1. Yırt-, kopar-, kes-, sona erdir-, ayır-; 2. Soy- (deriyi), çıkart-; 3. Eziyet ettir-, sıkıştır-, rahatsızlan-, rahatsızlık ver-; 4. Kır-, kırıl-; 5. Mahvet-, mahvol-, iptal et-; 6. (mecazi) Kaybet-” olarak vermiştir. Drevnetyurskiy Slovar’da *üz-* “yırtmak, koparmak, çıkarmak” (1969: 629) anlamında kayıtlıdır. Eski Türkçeden itibaren kullanılan kelimelerden birisidir. ETG’de “kırılmak, kırmak, koparmak, mahvetmek” (Gabain, 2000: 306), EUTS’de “1) Kırmak, koparmak, yok etmek 2) Delmek, parçalamak, bozmak, uzaklaştırmak” (Caferoğlu 2011: 275), EUTG’de *üz-* “kesmek, koparmak, parçalamak” (Eraslan, 2012: 619), KB’de “kesmek” (Eraslan vd. 1979: 508), DLT’de “ip veya benzeri şeyleri kesmek” (Atalay, 1999: IV-720), YTS’de *üzmek* “koparmak, kazmak, kesmek, bozmak, ayırmak, uzaklaştırmak” (Dilçin, 1983: 225) anlamlarında kayıtlıdır.

yalvaç (< yalabaç): BAYA’da *peygamber, elçi* demektir. OY’de *yalabaç* “elçi” (Tekin, 2006: 184); EUTS’de *yalavaç* “elçi, peygamber, yalavaç” (Caferoğlu, 2011: 281); KB’de *yalavaç* “elçi, peygamber” (Eraslan vd.,1979: 517); DLT’de *yalavaç/yalawaç* biçiminde “elçi, peygamber” (1999: IV-733); YTS’de *yalavaç* “peygamber, haberci, elçi” (Dilçin, 1983: 231) anlamında kayıtlıdır.

yargın: BAYA’da *sırt, omuz* demektir. KB’de *yarın* “omuz, sırt” (Eraslan vd.,1979: 526); DLT’de *yarın* “kürek kemiği, çığın kemiği” (1999: IV-750) anlamında kayıtlıdır. Ayrıca DLT’de şöyle bir atasözü kayıtlıdır: *yarın bulgansa el bulganur* “kürek kemiği karışırsa vilayet karışır” (1999: III-21).

yarpız (< yarpuz): BAYA’da *güzel kokulu bir ot, kır nanesi* demektir. Korkuteli ve Elmalı ağzlarında bu bitki, “narpız” olarak söylenmektedir. DLT’de *yarpuz* “güzel kokulu bir ot, kır nanesi, Majoran” (1999: IV-752), YTS’de *yarpuz* “bir tür nane” (Dilçin, 1983: 237) anlamında kayıtlıdır.

yayka-: BAYA’da *yıkamak, sudan geçirmek, gelişigüzel yıkamak* demektir. Clauson (1972: 981) kelimeyi şöyle açıklamıştır: “*yayuk*’tan türemiş fiil; orta dönemden önce kayıtlı değil; fakat *yaykal-/yaykan-* olarak var. Genellikle ‘sallamak’ anlamıyla yaşıyor, özellikle ‘başı sallamak’; Osmanlı Türkçesinde *yıka-* (orijinalinde) ‘çalkalamak’”. EUTS’de *yaykalmak* “sallanmak, yalpa vurmak, tereddüt göstermek” (Caferoğlu, 2011: 291); EUTG’de *yaykal-* “savrulmak”; *yaykan-* “çalkalanmak” (Eraslan, 2012: 622), DLT’de *yaykal-* “çalkalanmak; her şeye gönlü meyil göstermek” (1999: IV-764) anlamlarında kayıtlıdır.

yü-/yüv-: BAYA’da *yıkamak* demektir. ETG’de *yu-* “yıkamak, yumak” (Gabain, 2000: 313), EUTG’de *yu-* “yıkamak”, *yun-* “yunmak” (Eraslan, 2012: 627), KB’de *yun-* “yunmak, yıkanmak” (Eraslan vd., 1979: 558) anlamında kayıtlıdır.

2. Derleme Sözlüğü Verilerine Göre Batı Akdeniz Yörüklerinin Ağzlarındaki Eskicil Özellik Gösteren Ekler

-gAn: İşi yapamı gösteren, geniş zaman sıfat-fiil ekidir. Bugün bu sıfat-fiil eki, Türkiye Türkçesi ağzlarında işlek kullanılmasına rağmen Eski Türkçede Karahanlı Türkçesi dönemine kadar işlek kullanılmamıştır. Ekin Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde işlek kullanıldığı bilinmektedir (Gülsevin ve Boz, 2004: 148). Batı Akdeniz Yörüklerinin ağzlarında bu ekin *-(A)n* biçimi yanında *-gAn* biçimi kullanılmaya devam etmektedir: *kudurgan*⁴ “kudurmuş, azmış”; *sıçırgan* “sık sık oraya buraya dışkı yapan hayvan”, *bıçılğan~bıcılğan* “kadınların meme uçlarında, çocukların ayaklarında, hayvanların ayak parmaklarıyla bileklerinde ter, pislik vs. sebeplerden ileri gelen sulu yara”, *güürgeren* “güçlenen, zoruna giden”, *agñağan* “çok yuvarlanan”, *sinirgen* “iyi hazmedilen”; *arığan* “yorgun, çabuk yorulan”; *süsegen* “süsen, boynuzlayan, boynuzla vuran, tos vuran”. Bu ekin *-gAn* biçimindeki kullanımı Doğu Anadolu ağzlarında da görülmektedir (Ertekinoglu, 2016: 196).

-(y)InsIrA: *-(y)IsAr* eki, Eski Oğuz Türkçesinde en işlek kullanılan gelecek zaman eklerinden biridir (Gülsevin-Boz, 2004: 128). *-(y)InsIrA* (Gülsevin, 2001: 125-143) eki ise eklendiği kelimeye *-IncA* fonksiyonunda kullanılır. Aslında zarf-fiil eki olmayan bazı ekler başkaca ek ve/veya edatlarla birleşerek geçici zarflar oluştururlar. Korkuteli, Elmalı, Kumluca, Finike ve Kaş ağzlarında sık kullanılan eklerden biridir. *olmayınsıra* (*o undan allılar*), *gelinsire* (*muraT çilin dedilē*), *girinsire* (*mecubur galdım*), *gédinsire* (*gène şımarıldır*), *duTuvaresiye* (*'bi sel gelir*).

Sonuç ve Öneriler

BAYA’da Eski Türkçe ve Orta Türkçe döneminde kullanılan toplam **78** kelime ve **2** ek tespit edilmiştir. Bu kelimelerin Eski Türkçe, Orta Türkçe ve Eski Oğuz Türkçesi metinlerine ait sözlüklerde görülme sayıları ve oranları şöyledir: **BAYA** → 78 (%100), **OY/EUTS/EUTG** → 39 (%50), **DLT** → 65 (%83.3), **YTS** → 56 (%71.8). Bu kelimelerin 65’ine (%83.3) Divanü Lügati-t Türk’te ses, yapı ve anlam olarak hemen hemen aynı şekilde rastlanmaktadır. Bu demektir ki, BAYA’daki kelimeler, ses, yapı ve anlam bakımından Eski Oğuz Türkçesi döneminden ziyade Divanü Lügati-t Türk dönemine daha yakındır yani daha eskicildir.

Tespit edilen bu kelime ve eklerden hareketle BAYA’da eskicil özellikleri şöyle sıralamak mümkündür: **1)** Eski Türkçe kelime başı ötümsüz-patlayıcı #t ünsüzünün BAYA’da korunması: *tiken* ‘diken’, *tolu* ‘dolu’ vb. **2)** Eski Türkçe kelime başı ötümlü-patlayıcı #b ünsüzünün BAYA’da korunması: *biş-* ‘pişmek’, *bişi* “pişi”, *buñar* ‘pınar’ vb. **3)** Eski Türkçe kelime başı ötümsüz-patlayıcı #k ünsüzünün BAYA’da korunması: *kölge* (< kölige) ‘gölge’, *köynek* ‘gömlek’ vb. **4)** Eski Türkçe *-gAn* sıfat-fiil ekinin BAYA’da korunması ve işlek olarak kullanılması: *kudurgan* ‘kuduran, azgın’, *bıçılğan* “kadınların meme uçlarında, çocukların ayaklarında, hayvanların ayak parmaklarıyla bileklerinde ter, pislik vs. sebeplerden ileri gelen sulu yara” vb. **5)** Eski Türkçe *-(y)InsIrA* zarf-fiil ekinin

⁴ Bu kelimenin Korkuteli, Elmalı ve Kemer ağzlarında “kudurgan” biçimi de vardır.

BAYA'da korunması ve işlek olarak kullanılması: *girinsire (mecubur galdım), (o) gonuşduksıra', (gelini) öpünsire, (adam) gelinsire* vb.

Kaynakça

- Ak, M. (2015). *Teke Yörükleri (1800-1900)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akar, A. (2001). "Derleme Sözlüğü Verilerine Göre Uşak Ağzlarındaki Eski Türkçe Unsurlar", 25-27 Ekim 2001 21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu, Cilt 1, Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 71-78.
- Ata, A. (2000). "Derleme Sözlüğü'nde Geçen En Eski Türkçe Kelimeler", *Türkoloji Dergisi*, C. XIII, S. 1, Ankara: 67-99.
- Ata, A. (2001). "Derleme Sözlüğü'nde Eski Türkçe Bir Kelime: ağlak", *Türkoloji Dergisi*, IV(1): 21-27.
- Aya, A. (2007). "Derleme Sözlüğünde Geçen En Eski Türkçe Kelimeler", *Turcology in Turkey. Selected papers, Studia Uralo-Altica* 47, (haz. N. Demir ve E. Yılmaz), Szeged. 11-39.
- Atmaca, E. ve Yılmaz, A. (2006). Alanya'nın "Bıçakçı, Üzümlü, Uğurlu Köylerinde Mutfak Araç-Gereç Adları", *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri IV*, Antalya, Türkiye, 10-11 Kasım, 2016, 91-125.
- Atmaca, E. (2017). *Eski Oğuz Türkçesinden Günümüz Türkiye Türkçesine Söz Varlığı ve Anlam Olayları*, Konya: Palet Yayınları.
- Atmaca, E. (2017). *Antalya İli Korkuteli İlçesi ve Yöresi Ağzları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1993). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Clauson, S. G., (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, London: Oxford University Press.
- Derleme Sözlüğü (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Drevnetyurkskiy slovar (1969). Redaktörleri: V. M. Nadelyayev-D. M. Nasilov-E. R. Tenişev-A. M. Şerbak, Akademiya Nauk SSSR, Institut Yazykoznanija, Leningrad.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doerfer, G. (1963). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen, I Mongolische Elemente*, Wiesbaden.
- Eraslan, K., Sertkaya, O. F. ve Yüce N. (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks*, İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation, I-II*, Wiesbaden.
- Erdem, M. D., Bölük, R. (2012). *Antalya ve Yöresi Ağzları*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erol, H. A. (2008). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eröz, M. (1991). "Yörükler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul.
- Ertekinöglü, S. (2016). "Doğu Anadolu Ağzlarındaki Bazı Sözcük ve Eklerde Eskicil İzler", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1): 189-203.
- Gökbilgin, T. (1957). *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, G. (2001). "Türkiye Türkçesinde birleşik zarf-fiiller üzerine", *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5: 125-143.
- Gülsevin, G. ve Boz E. (2004). *Eski Anadolu Türkçesi*, Gazi Kitabevi, Ankara.

- Gülsevin, G. (2015). “Arkaik-Periferik Kavramı ve Bu Kavramın Tarihi Batı Rumeli Türkçesi Ağzlarının Tespitindeki Önemi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 32(3): 1-12.
- İlhan, N. (2011). “Yunus Emre’nin Eserlerinde Kullanılan Ancak Yazı Dilinde Unutulan Fiiller”, X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri (6-8 Mayıs 2010), Eskişehir, 451-475.
- İlhan, N. (2014). “Garib-Name’de Kullanılıp Günümüz Türkçesine Ulaşmayan Eski (Arkaik) Kelimelere Dair” Âşık Paşa ve Anadolu’da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu (1-2 Kasım 2013), Kırşehir Valiliği Kültür Hizmeti Yayınları No 38 Kırşehir, 187-216.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, L. (1996). *Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ölmez, M. (2003). “Çağataycadaki Eskicil Ögeler Üzerine”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu*, Mustafa Canpolat Armağanı. 135-142.
- Radloff, W., *Versuch eines Wörterbuches der Türk Dialekte*, S. Petersburg, I. (1893), II. (1899), III. (1905), IV. (1911).
- Sevortyan, E. V., *Etimolojiçeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov*, Moskova I (1974), II (1978) III (1980) IV (1989) V (1997) VI (2000).
- Sümer, F. (1994). “Yörükler”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 85. İstanbul.
- Şahin, İ. (2006). *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, İstanbul: Eren Yayınları.
- Tanç, M. (2004). “Türkiye Türkçesi Ağzlarında Çağdaş Kıpçak Grubu”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, s. 18. 89-102.
- Taş, İ. (2009). *Kutadgu Bilig’de Söz Yapımı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Taş, İ. (2009). *Süheyl ü Nev-bahâr’da Eskicil Ögeler*, Konya: Palet Yayınları.
- Tekin, T. (2006). *Orhon Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Teres, E. (2008). “Ertüt~Belek Sözcükleri Üzerine”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 3(1): 367-370.
- Tietze, A. (2002-2009). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, Cilt: 1 (AE), Cilt: 2 (F-J), İstanbul-Wien: Simurg yayınları.

Kısaltmalar

BAYA Batı Akdeniz Yörükleri Ağzı

C Cilt

DLT Divanü Lügati't-Türk

DS Derleme Sözlüğü

EPDT An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish

ET Eski Türkçe

EUTS Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü

Far. Farsça

KB Kutadgu Bilig

OY Orhon Yazıtları

TMEN Turkische und Mongololische Elemente im Neupersischen

TS Türkçe Sözlük

YTS Yeni Tarama Sözlüğü